

● magazine

impact

Een uitgave van ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld

JUNI 2021 - NR. 2

An abstract painting featuring several figures in a landscape. The figures are rendered in a loose, expressive style with a palette of warm and cool colors, including reds, oranges, yellows, blues, and greens. The background is a mix of these colors, creating a sense of depth and atmosphere. The overall mood is contemplative and evocative.

GENERATIES

‘IK WEET WAT NIET VRIJ ZIJN
MET JE KAN DOEN’

Een interview met Mardjan Seighali

JE WORDT GEDWONGEN KEUZES
TE MAKEN

Virtual reality in het vernieuwde
herinneringscentrum Kamp Amersfoort

ZOEKTOCHT NAAR EEN MOLUKSE
FAMILIEGESCHIEDENIS

Een interview met Nira Kakerissa

Inhoud

4 WO2 verwerking van drie generaties

14 Interview met directeur van het vernieuwde Kamp Amersfoort

19 Mardjan Seighali: vrijheid en kansen-gelijkheid voor nieuwe Nederlanders

23 Nira Kakerissa over 70 jaar Molukkers in Nederland

27 De collectieve herinnering aan Anton de Kom

36 Community Based Sociotherapy in Rwanda

33 Slachtofferschap van een genocide bij volgende generaties

EN VERDER

8 COLUMN

Jeroen van den Eijnde: Drie kleine stukjes vergeeld papier

10 INTERVIEW

Anne van den Dool over haar nieuwe roman *Vluchthaven*

13 COLUMN

Sophie van den Bergh: Steeds weer hetzelfde liedje

18 COLUMN

Jackie June ter Heide: Natuurlijk, liefde!

22 COLUMN

Khady Sagna: Goede cijfers om hun ouders blij te maken

31 LEESTIPS

32 COLUMN

Vivian Spiertz: In de voetsporen van onze voorouders

40 BEELDVERHAAL

Tijdelijk monument Srebenica

43 BOEKEN

47 NtVP

Het schilderij op de cover is gemaakt door Heleen Wilke. www.heleenwilke.nl

Redactioneel

Het is u misschien opgevallen: sinds een paar jaar werken wij bij *Impact Magazine* met zogenaamde themanummers. Door te werken rondom een bepaald thema kunnen wij aan dat onderwerp wat meer aandacht besteden en het van diverse kanten belichten. Uiteraard altijd wel met als voorwaarde dat de kern van *Impact Magazine*, het bespreken van de impact van ingrijpende gebeurtenissen, in het bijzonder die ten gevolge van oorlog, vervolging en geweld, niet uit het oog verloren wordt.

Voor u ligt het tweede nummer van dit jaar met als thema 'Generaties'.

Als eerste kunt u een inleidend artikel lezen van Mercede van Voorthuizen over intergenerationele overdracht van oorlogservaringen. Op dit moment zijn, ruim 75 jaar na de bevrijding van WO-II, van een aantal families in Nederland nog drie generaties in leven waarvan de oudste generatie de oorlog bewust heeft meegemaakt. Voor ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld een goede reden om, nu het nog kan, een onderzoek te starten naar de doorwerking van ingrijpende oorlogservaringen binnen families.

Verder kunt u een mooi interview lezen met Nira Kakerissa die een driedelige documentaire heeft gemaakt over het familieverhaal van haar Molukse grootouders. Niet alleen wilde zij haar eigen familiegeschiedenis beter leren kennen en begrijpen maar ook wil zij voor de volgende generatie, waaronder haar eigen dochter, bewustzijn creëren over de Molukse geschiedenis, identiteit en gemeenschap in Nederland.

In dit nummer ook weer een dubbelinterview, dit keer met acteur Ara Halici, zoon van Armeense gastarbeiders en auteur Maurits de Bruijn, zoon van een Joodse moeder. Het is een prachtig verslag geworden over de doorwerking van een genocide op de volgende generaties. Opvallend is dat beide mannen, wat betreft de invloed en het bewustzijn van zowel de Armeense genocide als de Holocaust op de volgende generaties, vrij optimistisch zijn. Beiden ervaren dat er meer openheid is in het bespreken van deze zeer beladen onderwerpen dan bij vorige generaties, en beiden zijn hoopvol dat deze openheid uiteindelijk gaat leiden tot meer erkenning en respect naar de ander.

Ik wens u ook deze keer weer veel leesplezier.

Ellen Klaassens – Hoofdredacteur Impact Magazine

impact over de psychosociale gevolgen van ingrijpende gebeurtenissen

Impact informeert, agendeert en discussieert over de psychosociale gevolgen van ingrijpende gebeurtenissen op zowel mensen, organisaties als samenleving. Het magazine is gericht op mensen die zich beroepsmatig bezighouden met de psychosociale gevolgen van rampen, crisis, oorlog en geweld, zoals hulpverleners, onderzoekers en beleidsmakers. Daarnaast focust Impact zich op een brede groep professionals en anderen met interesse in terugkerende actuele thema's als psychotrauma, psychosociale hulp na rampen en crisis als ook oorlog, vervolging en geweld.

Impact is een uitgave van ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en wordt mede mogelijk gemaakt door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en de Nederlandstalige Vereniging voor Psychotrauma (NtVP).

Abonnement Impact komt vier keer per jaar uit, een jaarabonnement kost € 27,50. Abonneren kan door een mail te sturen naar impactredactie@arq.org

Redactie Ellen Klaassens (hoofdredacteur), Ingrid van Assouw, Menno van Duin, Lucia Hoenselaars, Joanne Mouthaan, Bart Nauta, Ilse Raaijmakers, Onno Sinke, Sophie van den Bergh
Redactie coördinatie Marleen van de Ven
Redactieadres Nienoord 5, 1112 XE Diemen

Contact Tel. 088-3305190, e-mail: impactredactie@arq.org

Uitgave 5de jaargang, 2021 - nr. 2

Oplage 1.100 exemplaren

Vorm en productie Bruksvoort Design
ISSN 2543-2591

Over drie generaties Tweede Wereldoorlog getroffen

‘Jullie zijn niet voor niks door die hel gegaan’

Sommige mensen leven nog dagelijks met de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog. Dit geldt met name voor de eerste generatie, zij die de Tweede Wereldoorlog als kind of (jong)volwassene hebben meegemaakt. Deze generatie, die ons de komende jaren zal ontvallen, geeft hun oorlogsverleden aan volgende generaties door. Maar wat geven ze dan door? En op welke manier?

door Mercede van Voorthuizen

Voor antwoord op die vragen beschrijft dit artikel inzichten uit de literatuur over de doorwerking van het oorlogsverleden bij drie generaties Tweede Wereldoorlog getroffen. Omdat er veel over dit onderwerp is geschreven, beperkt dit stuk zich tot een aantal kwalitatieve onderzoeken die gepubliceerd zijn vanaf 1990, waarin in ieder geval de derde generatie is onderzocht, soms ook in combinatie met de eerste en tweede generatie.

Uit de bestudering van de literatuur over de intergenerationale overdracht van oorlogservaringen, zoals het overleven van de Holocaust, blijkt dat de oorlogservaringen van de eerste generatie op verschillende manieren kunnen doorwerken in de tweede en derde generatie. Om overzicht te bieden, hebben we de bevindingen onderverdeeld in drie thema's: psychologische impact, betekenisgeving en identiteit, en interpersoonlijke relaties.

De kleinkinderen zijn bang dat het verleden zich herhaalt en hebben soms nachtmerries over de Holocaust

Psychologische impact

Met name de overdracht van trauma is veelvuldig onderzocht. In het onderzoek van Rachel Lev-Wiesel uit 2007 naar Israëlische families, waarvan de eerste generatie lijdt aan PTSS als gevolg van hun oorlogservaringen, blijkt inderdaad sprake te zijn van de intergenerationale overdracht van trauma over drie generaties. De eerste generatie vertoont symptomen van posttraumatische stress, zoals angst en vermijding. De tweede en derde generatie voelen veel empathie voor dit leed van de eerste generatie en identificeren zich hiermee. Zij huilen bijvoorbeeld al gauw wanneer ze worden blootgesteld aan onderwerpen die betrekking hebben op de Holocaust. Een respondent van de tweede generatie uit deze studie vertelt: *'Ik heb vaak nachtmerries waarin ik in een concentratiekamp ben... Ik word achtervolgd door de wrede heden die mijn ouders hebben moeten doorstaan.'*

Ook constateren Ilana Cohn en Natalie Morrison in 2018 dat de Australische kleinkinderen van Holocaustoverlevenden het emotioneel moeilijk vinden om met familie over hun oorlogsverleden te praten. Sommigen vermijden het onderwerp liever. De kleinkinderen zijn bang dat het verleden zich herhaalt en hebben soms nachtmerries over de Holocaust. Hoe families vervolgens met deze

traumatische ervaringen van hun Holocaustverleden omgaan, is volgens het onderzoek van Julia Chaitin uit 2003 erg verschillend. De ene familie zakt weg in wantrouwen en angst naar de buitenwereld toe, terwijl een andere familie de focus legt op 'bewijzen' dat ze het oorlogsverleden met succes hebben verwerkt.

In tegenstelling tot het onderzoek naar de overdracht van trauma richt een geringer aantal studies zich op veerkracht. Zowel het promotieonderzoek van Rachel Dale uit 2010 naar kleinkinderen van Holocaustoverlevenden, als het masteronderzoek van Selma Haverkate uit 2018 naar drie generaties Joodse Nederlanders, laten een belangrijke conclusie zien: aspecten van zowel trauma als veerkracht kunnen naast elkaar bestaan. Mensen ervaren de Joodse identiteit tegelijkertijd als kracht en als bedreiging, wat laat zien hoe kwetsbaarheid en veerkracht zich tot elkaar verhouden. De veerkracht komt veelzeggend naar voren in een citaat van een geïnterviewde uit de Nederlandse studie:

'Ik heb altijd alles in mijn leven vergeleken met dat mijn opa en oma in Auschwitz zaten, wat ze daar hebben moeten doorstaan. En daar valt alles bij in het niet, gelukkig. En daar haal je kracht uit. Hoe gek dat ook klinkt. Dat is echt waar ik mijn kracht uit haal om door te gaan. Heel erg ook voor hun. Wij gaan overleven en we zullen doorgaan en jullie zijn niet voor niks door die hel gegaan.'

Betekenisgeving en identiteit

Hoe geven de verschillende generaties betekenis aan het oorlogsverleden? En is dit verleden van betekenis op hun identiteit? Het promotieonderzoek van Karen Burton uit 2011 naar de Amerikaanse derde generatie Holocaustoverlevenden concludeert dat de derde generatie heeft nagedacht over welke betekenis de familie verhalen hebben op hun eigen leven, maar de mate waarin hun identiteit hierdoor wordt beïnvloed lijkt gering.

Het promotieonderzoek van Joshua Goldstein uit 2018 onder Amerikaanse kleinkinderen van Holocaustoverlevenden rapporteert daarentegen dat de ervaringen van hun grootouders wel degelijk impact hebben op hun identiteit. De derde generatie is gevoelig voor onderwerpen met betrekking tot de Holocaust en antisemitisme, en vreest dat een dergelijke gebeurtenis nog eens zal plaatsvinden. Bij Joodse Australische kleinkinderen (Cohn & Morrison) lijkt de impact van de Holocaust ook te weerklinken in hun identiteit: ze voelen zich verbonden met hun familiegeschiedenis en voelen zich verantwoordelijk om deze door te geven.

Onderzoek naar betekenisgeving beperkt zich niet tot families van Holocaustoverlevenden, maar is ook gedaan

bij Duitse families waarvan de eerste generatie tijdens de Tweede Wereldoorlog mogelijk 'dader' of 'meeloper' is geweest. Uit een onderzoek van Oliver Fuchs en zijn collega's uit 2013 blijkt dat Duitse kleinkinderen zich schamen voor het verleden van hun land. Een respondent uit dat onderzoek zegt: *'Een Duitser zijn betekent dat, wanneer je naar het buitenland gaat, je – bijvoorbeeld – moet uitleggen... Ik heb het gevoel dat je moet uitleggen: "Luister, we zijn niet langer de slechteriken."*

De oorlog is altijd aanwezig en de Duitse rol daarin ervaren de kleinkinderen als een eeuwige last. In hun beleving is hun identiteit met dit verleden besmet met als gevolg dat ze zich gedwongen voelen hun gezin, ouders en zichzelf tegen het verleden te beschermen. Daarnaast ontbreekt volgens het onderzoek van Sandra Brugger (2001) vaak concrete kennis over het verleden van hun grootouders en is door hen een verbod opgelegd om erover te praten. Dit terwijl het onbekende verleden wel degelijk emotionele betekenis voor de volgende generatie heeft. Het is opvallend dat, in tegenstelling tot het collectieve geheugen, de Holocaust amper een plek heeft in het geheugen van Duitse families, concludeert Harald Welzer et al. in 2002.

Interpersoonlijke relaties

Relaties tussen verschillende generaties binnen een familie, maar ook met de buitenwereld, worden eveneens beïnvloed door de oorlogservaringen van de eerste generatie. Het onderzoek van Mira Scharf en Ofra Maysel uit 2010 naar de Israëlische tweede en derde generatie laat zien dat het oorlogsverleden een verstoring heeft op hechting en ouderschap. Dit uit zich bij zowel de tweede als derde generatie in een opvoeding die wordt gekenmerkt door een gebrek aan nabijheid, verbinding en ondersteuning. Ook is er bij deze generaties de drang om hun ouders te aanbidden, te voldoen aan hun behoeften en verantwoordelijkheid te nemen voor hun welzijn. Wanneer deze rolomkering echter buitensporig is en het kind voelt dat het oneerlijk is om de gezinslast te dragen, kan de autonome ontwikkeling van het kind worden belemmerd:

'We mochten niet met hem [vader] in discussie gaan. We moesten op onze tenen lopen als hij sliep, rustig ademen, hem niet bekritisieren, onze woorden filteren omdat hij onze vader is. Wanneer hij iets voor ons kocht, moesten we hem bedanken en mochten we niet zeggen dat we het niet leuk vonden of dat het niet is wat we wilden, dat soort dingen.'

Ook familierelaties worden beïnvloed door de oorlogservaringen van de eerste generatie. Zo concludeert Julia Chaitin in haar onderzoek uit 2002 dat overlevenden

de eenheid binnen de familie benadrukken en mensen van buiten wantrouwen. De tweede generatie daarentegen ervaart de familierelaties als problematisch of conflicterend, ze voelen soms de noodzaak zichzelf tegen hun ouders te beschermen. De derde generatie ervaart zowel hechte familiebanden als conflicten.

Het meeste onderzoek over doorwerking van de Tweede Wereldoorlog is gedaan naar Joodse families. Maar er is ook ander onderzoek naar niet-Joodse families dat de invloed van het oorlogsverleden op interpersoonlijke relaties aantoonde. In het onderzoek van Kristen Montague in 2012 naar kinderen en kleinkinderen van Poolse katholieke overlevenden van de vervolging door de nazi's, laat zien hoe het dagelijks leven van overlevenden nog steeds wordt beïnvloed door gevoelens van verdriet, verlies van familie en flashbacks. De tweede generatie geeft aan nauwelijks met hun ouders over hun oorlogsverleden te praten en ervaart hun opvoeding als strikt en beschermend. De derde generatie beschrijft het belang van Poolse traditie in hun leven, maar spreekt ook over de barrières in de communicatie met hun grootouders. Het is vooral de tweede generatie die kennis over het oorlogsverleden aan de derde generatie overbrengt.

Dit is de laatste kans om in één en hetzelfde onderzoek drie generaties binnen dezelfde familie te bevragen

Vervaging en afstand tot het verleden

Onderzoek naar de intergenerationele overdracht van oorlogservaringen reikt verder dan de Tweede Wereldoorlog en gaat ook over ingrijpende historische gebeurtenissen verder in het verleden. Toch hoeft dit niet te betekenen dat de doorwerking uitdooft. Brent Benzo en Stefania Maggi (2015) schrijven over Oekraïense families waarvan de eerste generatie de Holodomor overleefde, een hongersnood in Oekraïne die plaatsvond in 1932-1933 en werd veroorzaakt door de Sovjet-Unie. De onderzoekers laten zien dat angst, verdriet, schaamte en woede met betrekking tot dit verleden nog een rol spelen bij de drie generaties. Daarnaast hebben de families copingstrategieën ontwikkeld die nog steeds bij alle generaties bestaan. De families leggen grote

Illustratie: hollande meesters

voedselvoorraden aan, hebben een extreme eerbied voor voedsel, eten vaak te veel en kunnen moeilijk spullen weggooien. Ook beschrijven de onderzoekers de onverschilligheid die de generaties tonen jegens buitenstaanders als een doorwerking van de Holodomor.

De studie van Aline Cordennier en collega's uit 2020 naar intergenerationale overdracht van herinneringen van verzetsstrijders in België laat wel een bepaalde vervaging zien naarmate de tijd verstrijkt. De familieherinneringen vervagen door de generaties en tijd heen, zelfs wanneer deze historische gebeurtenissen belangrijk zijn voor de familie zelf en voor de maatschappij. De derde generatie beziet het trauma van het verleden enerzijds met enige afstand, anderzijds zullen zij in de toekomst de laatsten in de lijn van de toekomstige generaties zijn die de overlevenden - hun grootouders - nog gekend hebben. Hun positie tussen het verleden en de toekomst in is op die manier uniek.

Concluderend laten deze kwalitatieve onderzoeken zien dat de intergenerationale overdracht vele vormen en gedaanten kent. Er lijkt wel degelijk sprake te zijn van doorwerking door drie generaties heen, hoewel er ook vervaging optreedt. Doorwerking en de vervaging daarvan kunnen ook worden gezien in het licht van de these van Aleida Assmann dat na een tijdsspanne van ongeveer tachtig jaar een geleidelijke overgang van het communicatief geheugen naar het cultureel geheugen plaatsvindt.

DEELNEMERS GEZOCHT

ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld onderzoekt de doorwerking van ingrijpende oorlogservaringen van WO2 binnen families.

Voor het Drie Generaties-onderzoek willen wij binnen dezelfde familie iemand van de eerste, tweede en derde generatie interviewen over hoe het oorlogsverleden wordt doorgegeven. Wat betekent het oorlogsverleden voor iemand die de oorlog bewust heeft meegemaakt (eerste generatie), zijn of haar kinderen (tweede generatie) en kleinkinderen (derde generatie)? Hoe wordt er met dit verleden in de familie omgegaan?

De bevindingen van dit onderzoek willen we wetenschappelijk publiceren. Ook willen we de uitkomsten van het onderzoek vertalen naar een publieksproject. Daarmee beogen wij de kennis en het bewustzijn bij het Nederlands publiek over de doorwerking van oorlog te vergroten.

De interviews zullen najaar 2021 plaatsvinden. Zijn u en uw familieleden geïnteresseerd in deelname, mail dan naar driegeraties@arq.org of stuur uw brief naar ARQ KC Oorlog, Nienoord 5, 1112 XE Diemen, met vermelding van naam en telefoonnummer. Van maandag tot donderdag tussen 11.00 en 17.00 kunt u bellen naar 088 3305555.

Meer informatie: oorlog.arq.org/driegeraties

De levendige verhalen worden dan niet meer uit eerste hand gedeeld en doorverteld, maar de overdracht is dan afhankelijk van teksten, monumenten en een actieve herinneringscultuur.

Deze literatuurstudie is het begin van een onderzoek naar de doorwerking van het oorlogsverleden bij drie generaties Nederlandse families dat ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld dit jaar gaat uitvoeren. Hoe leeft de oorlog nu nog door in drie generaties van door oorlog getroffen families? Deze vraag staat centraal in het onderzoek. Meer dan 75 jaar na de bevrijding is dit de laatste kans om in één en hetzelfde onderzoek drie generaties binnen dezelfde familie te bevragen.

Mercede van Voorthuizen – Junior beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, vervolging en geweld

Heeft u nooit eens gedacht: kon ik de tijd maar bevriezen? Er zijn van die momenten die je voor eeuwig wilt laten duren. Maar er zijn andere momenten die je met de kennis van achteraf zou willen voorkomen. Momenten waarop je zou willen schreeuwen naar de mensen die je ziet: 'Maak dat je wegkomt, trap er niet in!'

Op een kunstmatige manier kunnen we de tijd 'bevriezen' door foto's te maken. Zo blijven ook gebeurtenissen uit een onomkeerbaar oorlogsverleden als verstild beeld bij ons. Sommige foto's zijn in staat om ons, veel beter nog dan woorden, in één klap te raken en besef bij te brengen. Wat ooit gebeurde, staat dankzij bijzondere beelden op ons netvlies gebrand. Bij ons allemaal komt wel minstens één zo'n sprekend beeld naar boven als je aan de Tweede Wereldoorlog denkt.

Om deze reden is het ongelooflijk jammer dat er zó weinig beeld is overgebleven van de gebeurtenissen in en rondom het concentratiekamp Vught op de heide ten zuiden van 's-Hertogenbosch. Mijn reactie is dan ook goed voor te stellen toen ik, na een tip van een verzamelaar, voor het eerst onder ogen kreeg wat er te koop stond op een internetveiling-site. Ik geloofde mijn ogen niet.

Drie kleine stukjes vergeeld papier, waarachter een wereld van pijn, angst, verlies en verdriet schuilgaat en waarmee het verleden in scherpe lijnen tot ons spreekt. In één klap bevinden we ons op een zondag in mei op het perron van station Vught, tussen de mensen die daar staan te wachten totdat de trein vertrekt. Een trein die hen wegvoert van de wereld achter prikkeldraad waar ze, angstig en ontheemd, weken of zelfs maanden hebben doorgebracht. Een trein die hen zal voeren naar dat grote doorgangskamp in Drenthe, Westerbork, waar ze 's nachts om 4.20 uur aankomen. De meesten van hen zullen alweer kort daarna vertrekken. Oostwaarts. Om daar vijf dagen later, op vrijdag 28 mei, vies, moe en gedesoriënteerd aan te komen in een godvergeten oord met de naam Sobibór. Enkele uren daarna zijn zij allemaal vermoord. Maar op deze foto's is het voor altijd zondag 23 mei 1944. Ik zie bundels kleding en rugzakken op een grote stapel. Dankzij enkele zichtbare letters en cijfers, konden we achterhalen om welk transport het gaat en van wie deze twee rugzakken waren. Een andere

Photo Prestige-jevoen van Zandvoort

helaas minder scherpe foto toont ons een vol perron en op de achtergrond een personentrein. In het midden liggen drie brancards op de grond. Er omheen staan en zitten mensen. Eén man kijkt in de richting van de camera. Hij kijkt naar ons. Zie ik een verwijt in zijn blik of beeld ik me dat in? En dan glijdt mijn oog naar links, het valt alweer bijna buiten beeld, maar achter een houten hekje staan mensen die duidelijk niet bij de vertrekkenden horen. Ze staan te kijken naar wat wij ook zien: 78 jaar later zijn wij eveneens omstander geworden.

Maar de meest bijzondere foto vind ik de foto die een stukje verder terug op het perron is genomen. De fotograaf is midden tussen de mensen gaan staan, die hem nauwelijks op lijken te merken. Sommigen staan, vooral jongeren. Anderen zitten, vooral de ouderen. Deze laatsten kijken gelaten, berustend. De jongeren zijn alert. Veel blikken gaan voorbij de fotograaf in de richting van de trein, waar blijkbaar iets gebeurt. Sterren op hun kleding verraden wie zij zijn: Joden. Als je de foto goed bestudeert, dan zie je nog veel meer. Het perron staat vol. Op de achtergrond kijk je twee Nederlandse politieagenten op de rug, die naar achteren lopen. Helemaal links staan een paar heren met elkaar te praten. Eén van hen heeft een armband om met de letters 'JR': Joodse Raad. Zijn gezicht gaat deels schuil achter een wijzende, zo te zien gehandschoende hand. Hier gebeurt heel veel.

Wij kijken naar een mensonterend drama, vermomd als drukke 'ik ga op reis'-foto. De nazi's hadden alle redenen om deze transporten met een bestemming en een afloop waar wij vandaag alles van weten, zo soepel en rustig mogelijk te laten verlopen. Vandaar de (deels Nederlandse) ordehandhavers, vandaar de bagage die mee mocht met in grote letters o.a. 'Holland' erop geschreven, vandaar de treinen met

personenwagens. Misleiding als onderdeel van een genocidale strategie.

Het zijn foto's als deze die, gecombineerd met context en feiten, ons in één klap de enormiteit doen beseffen van de massale uitsluiting, vervolging en moord op miljoenen Joden. Ze maken het abstracte concreet en de geschiedenis invoelbaar. Op dat Vughtse perron, waar je nog steeds kunt staan op de plekken waar de fotograaf toen stond. En op allerlei andere plaatsen in Nederland, ook in uw woonplaats, vanwaar Joodse plaatsgenoten ooit allemaal de deur achter zich dichttrokken, nog één keer achterom keken en zwaaiden naar de burens. Om nooit meer terug te keren.

Dit is een verhaal dat nu nog altijd verteld moet worden. En dat we tot in lengte der jaren moeten en zullen blijven vertellen, geholpen door foto's als deze. De reden lijkt me duidelijk: alleen wie recht in de muil van het beest heeft gekeken dat racisme, onverdraagzaamheid, onrecht en onmenselijkheid heet, is in staat om datgene te doen wat op het moment dat daarom vraagt nodig is: daadkracht tonen. En dat vereist morele moed. Die morele moed is aan te leren, daar ben ik van overtuigd.

Dát is het bestaansrecht van Nationaal Monument Kamp Vught en al die andere plekken van terreur en vervolging die wij als samenleving in stand houden. Dát is de reden waarom deze drie stukjes papier bij ons in een kluis liggen. De drie ogenblikken die hierop voor eeuwig als beeld zijn vastgelegd, zullen bijdragen aan kennis, besef, empathie en bewustwording. Dat had de Duitse soldaat die in 1944 met zijn camera rondstapte op dat perron in Vught zich nooit kunnen voorstellen.

Jeroen van den Eijnde – Directeur
Nationaal Monument Kamp Vught

*Wachtenden op het perron van Vught, 23 mei 1943.
Linksvoor brancard met ernstig zieken.*

Perron Vught 23 mei 1943: Een groep Joden staat klaar om naar Westerbork te vertrekken. Vijf dagen later worden zij vermoord in Sobibór.

Stapel bagage bij het station Vught, 23 mei 1943.

Foto: Roy Boersma

Op 4 mei 2020 opende Anne van den Dool de Delftse Dodenherdenking met een gedicht over haar Indische grootvader.

De vragen die onbeantwoord bleven

In 2020 publiceerde Anne van den Dool haar tweede roman *Vluchthaven*. Laurie Slegtenhorst spreekt met haar over haar boek, familiegeschiedenis en de Nederlandse herdenkingscultuur van de Tweede Wereldoorlog.

door Laurie Slegtenhorst

In de eenentwintigste eeuw is de derde generatie aan het woord om te reflecteren op het verleden van de Tweede Wereldoorlog en de getuigenissen van overlevenden. Zo ook auteur en cultureel journalist Anne van den Dool. In haar nieuwste boek *Vluchthaven* beschrijft zij het rouwproces van het fictieve personage Hannah om haar Indische stiefopa. Na zijn overlijden bezint Hannah zich op de relatie tussen haar oma en stiefopa en haar eigen band met haar opa: waarom wist ze niets over zijn kampervaringen in Nederlands-Indië? Kende ze hem wel echt? Om dichterbij haar opa te komen besluit Hannah om een reis te maken naar zijn geboorteland, het huidige Indonesië, om zijn as uit te strooien.

De reis wordt een teleurstelling. Ze heeft het gevoel dat er juist steeds meer afstand wordt gecreëerd tussen zijn verleden en de man die zij kende als haar opa. Door de

lokale bevolking wordt zij behandeld als alle andere westerse backpackers, waardoor zij nog meer beseft dat zij geen bloedband had met haar opa.

Daarnaast lukt het Hannah niet om de toeristische blik en sensatie van de andere backpackers over te nemen en te genieten van de cultuur, de bezienswaardigheden en het eten. Waarom heeft zij niet hetzelfde bijzondere gevoel als de andere toeristen?

Anne van den Dool verweeft haar eigen familiegeschiedenis door deze roman, want net als de fictieve Hannah heeft haar Indische stiefopa in een Japans interneringskamp gezeten ten tijde van de Japanse bezetting. Hij overleed eind 1945. Hoe reflecteert Anne op de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en haar familiegeschiedenis daarbinnen?

Net als Anne maak ook ik deel uit van de derde generatie en had ik een bijzondere band met mijn opa door zijn omgang met het verleden. Zijn broer sneuvelde in de meidagen van 1940 op de Grebbeberg. Door dit verdriet heeft de oorlog altijd een grote invloed gehad op de rest van mijn opa's leven - iets wat hij vooral met mij deelde tijdens de herdenking op 4 mei. Reden genoeg om Anne te interviewen over haar boek en hoe zij en haar familie omgingen met het verleden van haar stiefopa. Zoals tegenwoordig gangbaar is door de corona-crisis spreken we elkaar via Zoom.

De vragen die onbeantwoord bleven

We beginnen het gesprek over de bijzondere band die Anne had met haar stiefopa. De oma van Anne was voor haar geboorte getrouwd met haar Indische stiefopa. Voor Anne was hij dus, van vaderskant, de enige opa die zij heeft gekend. Ze vertelt enthousiast over de sterke verbondenheid die zij met hem voelde tijdens zijn leven. Na zijn overlijden wilde ze daarom spreken op zijn uitvaart. In voorbereiding op de toespraak dook ze in het verleden van haar opa. Ze vond verschillende artikelen over zijn kampervaringen en daardoor begon ze te twifelen of ze haar opa wel zo goed kende als ze altijd had gedacht. Door het lezen van de artikelen realiseerde zij zich dat zij eigenlijk niet echt wist wat haar opa in het Japanse interneringskamp had meegemaakt. 'Je weet bepaalde dingen over je familie, dingen die nooit worden uitgesproken maar die wel altijd aanwezig zijn, zoals het kampverleden van mijn opa,' zegt ze.

Als een kind weinig aanknopingspunten heeft, maakt dat het lastig om verder te zoeken

Ze zag bijvoorbeeld wel in de schilderijen die hij maakte en in zijn omgang met andere mensen hoe getekend hij was door het kamp, maar dit werd niet uitgesproken. Dit zorgde ervoor dat Anne, net als Hannah in de roman, na de dood van haar opa heel veel vragen had over zijn verleden en in het bijzonder over wat hij tijdens de Tweede Wereldoorlog had meegemaakt in het kamp. Anne vertelt dat er in het onderwijs weinig aandacht wordt geschon-

ken aan de oorlog in Zuidoost-Azië. Dit belemmerde Anne om verder te vragen naar het verleden van haar opa of onderzoek te doen, want 'als een kind weinig aanknopingspunten heeft, maakt dat het lastig om verder te zoeken'.

Vluchthaven is de neerslag van Annes zoektocht naar de onderwerpen die nooit werden uitgesproken in de familie, en naar antwoorden op de vragen die zij nooit gesteld heeft aan haar opa toen hij nog leefde. Anne vertelt dat als haar opa al iets over het verleden zei, dit meestal in abstracte bewoordingen was. Alleen het woord 'kamp' werd expliciet genoemd. Of het ging over zijn moeder en haar sterke verbondenheid met het geloof, iets dat hij ook bewonderde in Annes oma. Hij ging echter nooit dieper in op zijn eigen

ervaringen, waardoor Anne niet echt wist wat haar opa zelf had gezien tijdens de oorlog en hoe het voor hem was om een nieuw bestaan op te bouwen in Nederland.

Net als Anne heb ik ook dit gevoel over mijn familiegeschiedenis en over de vraag wat mijn opa voelde toen hij hoorde dat zijn broer was gesneuveld en wat er daarna met hem gebeurde. *Vluchthaven* geeft een goed inzicht over de omgang van de derde generatie met het oorlogsverleden en de vragen die onbeantwoord bleven. Zoals Anne zegt: 'Als je geen vragen meer kán stellen, dan wil je ze juist stellen', voornamelijk over deze verborgen dingen.

Vanuit mijn eigen werkervaring met overlevenden heb ik gemerkt dat veel jongeren uit de derde generatie de mogelijkheid hebben (gehad) om vragen te stellen aan hun grootouders en andere overlevenden over de oorlog en zij hier ook voor open stonden. Toch ging dit vaak gepaard met een zekere mate van abstractie - ze gingen niet echt in op hun echte ervaringen en gevoelens. Ook Anne had het gevoel dat 'de grootste trauma's van haar opa verborgen blijven en niet aan de oppervlakte komen'.

4 mei en 15 augustus

Ten slotte was ik benieuwd welke betekenis de herdenkingen op 4 mei en 15 augustus voor haar en haar familie hadden tijdens het leven van haar opa en na zijn dood. Door het zwijgen over de oorlog verbond Anne de Nationale Dodenherdenking op 4 mei ook niet direct aan haar eigen familie en wist ze lange tijd eigenlijk niet heel

Foto: Elise Drenthe

Anne van den Dool

goed wie ze herdacht tijdens de twee minuten stilte. De herdenking op 15 augustus, de nationale herdenking van alle slachtoffers van de Japanse bezetting van voormalig Nederlands-Indië, stond helemaal ver weg van haar. Dit veranderde na het overlijden van haar opa. Toen pas kregen deze herdenkingen echt betekenis voor haar en beseftte ze wat voor impact de oorlog op het leven van haar opa heeft gehad. Bovendien begreep ze toen pas van haar oma dat deze dagen heel beladen waren voor haar opa.

Door de verbinding met de familiegeschiedenis komen beide herdenkingsdagen voor Anne nu veel dichterbij en voelt ze het belang om haar opa op beide data te herdenken. Wel realiseert ze zich dat er nog altijd niet veel aandacht is voor 15 augustus en dat maar weinig Nederlanders stilstaan bij deze dag. Ze vertelt dat ze vorig jaar betrokken was bij de 4-mei herdenking in Delft door een gedicht voor te lezen. Deze herdenking vond deels plaats bij het Indië-monument, waar 4 mei en 15 augustus op hetzelfde moment herdacht werden. Een voorbijganger

gaf emotioneel aan dat ze het hier niet mee eens was. 'Hierdoor realiseerde ik mij nog meer dat 15 augustus voor veel mensen belangrijk is en dat er meer aandacht voor 15 augustus moet komen en voor wat er in Nederlands-Indië is gebeurd. Veel mensen weten er niets over.'

Gelukkig zijn er steeds meer campagnes om 15 augustus zichtbaarder te maken, bijvoorbeeld door het dragen van een Melati-speld en door de aanwezigheid van bekende Nederlanders bij de herdenking, zoals Loïs Lane-zangeres Monique Klemann. Ook is er steeds meer het besef dat het belangrijk is om de getuigenissen van deze overlevenden te waarborgen voor komende generaties. *Vluchthaven* is een mooi voorbeeld van deze zoektocht. Ondanks de onbeantwoorde vragen van Hannah en Anne, krijgt het verhaal van 'hun' opa op deze manier wel een plek in onze herinnering.

Laurie Slegtenhorst - Beleidsadviseur educatie en zorg bij de BAR-organisatie

Bij de paasbrunch waren kosten noch moeite gespaard; de hele tafel stond vol lekkere hapjes. Mijn oma was in een goed humeur. Ze was geheel gevaccineerd en de thuiszorg had eindelijk haar hoorapparaten bij haar ingedaan. Plotseling kon ze alle gesprekken volgen.

Een week later ging mijn moeder bij haar op bezoek, zoals elke week. Kwaad kwam ze terug: oma had beweerd dat ze bijna niks te eten had gekregen tijdens de brunch. Nu oma ouder wordt en niet alles even goed onthoudt, worden onaangename karaktertrekjes uitvergroot en verdraait ze soms details - vaak in het nadeel van het betrokken kind of kleinkind. 'Kun je het me laten weten als ik ooit zo word als mijn moeder?' vroeg mijn moeder mij tijdens een wandeling in het park.

Steeds weer hetzelfde liedje

Over onze familiale erfenissen buigt ook literair auteur Esther Gerritsen zich in haar boeken. In *De terugkeer* (2020) gaat Jennie op zoek naar haar familieverleden, in het bijzonder naar de doodsoorzaak van haar vader Gerrit. Zelfdoding als gevolg van een depressie, was twintig jaar eerder de conclusie. Maar door nieuw bewijs begint Jennie te twijfelen: was het geen moord?

De roman lijkt op het eerste gezicht op een klassieke *whodunit*: wie heeft Gerrit vermoord en met welk moordwapen? Maar Jennie is de enige die met deze vragen bezig is - de rest van het gezin wil niets anders dan het laten rusten. Zij hebben Gerrits dood binnen een nietszeggend narratief geplaatst dat ze constant herhalen: 'Natuurlijk, je vraagt je af ... en als ik toen maar ... niet te bevatten ... dat gun je niemand ... hij kon het niet helpen ...'

De vorm van de *whodunit* blijkt al gauw ontoereikend om deze complexe familieverhoudingen te beschrijven. Hoewel de lezer er inderdaad achter komt hoe Gerrit precies is gestorven, gaat de roman veel meer over het proces van de opgraving van het verleden. En dat vergt diep graven, terug naar generaties eerder. Gerrit blijkt zijn sombere aard te hebben geërfd van zijn getroebleerde ouders en grootouders.

Kun je ontsnappen aan de emotionele ballast die de generaties voor je met zich meebrengen? Het antwoord in Gerritsens boeken is even helder als meedogenloos: nee. De rollen die de personages in *De terugkeer* hadden binnen het oorspronkelijke gezin kunnen ze maar niet van zich afschudden, hoezeer ze dat ook proberen. Volgens Gerritsen is het '... steeds weer hetzelfde liedje: als het verleden jou loslaat, begin je vanzelf te zoeken waar het gebeven is. Gewend geraakt aan een last kun je niet meer zonder.' Maar deze last biedt ook steun, heldere rollen waarin de personages zich kunnen voegen: Jennies moeder krijgt Alzheimer en wordt nog meer het kind, terwijl broer Max zoals altijd in extremis over haar moedert. Alleen Jennie weigert het verleden te laten rusten, maar zelfs dat past binnen de rol die zij altijd had binnen het gezin: die van het ontregelende, kritische kind.

Ik moest even over mijn moeders verzoek nadenken, daar in het park. Ze is allesbehalve boosaardig, tegen haar kinderen of wie dan ook. Maar ik kon me haar angst goed voorstellen: wat als het onontkoombaar is om als je (groot)ouders te worden? En ik, hoe zal ik later terugkijken op de generaties voor me? Wat draag ik met me mee waar ik nu misschien nog geen weet van heb?

Sophie van den Bergh - Beleidsadviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld, literatuurwetenschapper en eindredacteur van Impact Magazine.

Hoe betrek je jongeren bij de geschiedenis en herinnering van de Tweede Wereldoorlog? Hoe maak je hen bewust van de maatschappelijke implicaties van vervolging, uitsluiting en discriminatie, maar ook van de impact van hun eigen keuzes en gedrag? Willemien Meershoek, directeur van Nationaal Monument Kamp Amersfoort, vertelt over het vernieuwde Herinneringscentrum.

door Lucia Hoenselaars

Hedendaagse dilemma's in de context van de oorlog

Willemien Meershoek

Foto: Ossip van Duynenrode

Op het terrein van Kamp Amersfoort, een doorgangs- en strafkamp waar tussen 1941 en 1945 onder direct bevel van de SS ongeveer 45.000 veelal politieke gevangenen onder verschrikkelijke omstandigheden werden opgesloten, is onlangs een indrukwekkend nieuw museumgebouw verrezen. 19 april werd het gebouw met ondergrondse museale ruimtes in gebruik genomen tijdens de jaarlijkse herdenking van de overdracht van het kamp aan het Rode Kruis. Mark Rutte merkte tijdens de officiële opening van het museumgebouw op dat je hier bijna letterlijk het gewicht van de geschiedenis kunt voelen: 'Een plek waar zo'n kolossaal kwaad plaatsvond, dat het meer dan 75 jaar later nog steeds een verpletterende indruk op je maakt als je hier rondloopt.'

Ik spreek via beeldbellen met directeur Willemien Meershoek, op een moment dat alle musea en herinneringscentra in Nederland nog gesloten zijn vanwege de coronamaatregelen. We spreken over online herdenken, het nieuwe museumgebouw, en de *virtual reality*-opstelling (VR) die daar te vinden is.

Wat betekent dit nieuwe museumgebouw voor de toekomst van Nationaal Monument Kamp Amersfoort?

'We hebben de afgelopen zes à zeven jaar gewerkt aan het nieuwe museumgebouw. Daarvoor hadden we alleen een bezoekerscentrum met een relatief kleine ruimte, en was je als bezoeker afhankelijk van een gids om te begrijpen wat voor plek dit is geweest. Maar we wilden meer doen dan de verhalen alleen door gidsen te laten vertellen. We wilden deze plek toekomstbestendig maken voor komende generaties. Hoe breng je het verhaal over als er geen mensen meer zijn die het uit de eerste hand kunnen vertellen? Wat ik heel mooi vind, is dat de architectuur van het nieuwe gebouw en de inhoud enorm goed samengaan. Het is niet alleen wat je ziet of hoort, maar het is ook wat je voelt en ervaart. Dat zorgt ervoor dat het bij bezoekers doordringt hoe zwaar het leven in Kamp Amersfoort is geweest. De architectuur vertelt een deel van dat verhaal, zonder het kamp exact na te bootsen. Het gebouw doet juist een beroep op de verbeelding.'

19 april was jullie tweede online herdenking, noodgedwongen door de coronamaatregelen. Is online eigenlijk ooit nog weg te denken bij de herdenkingen van Nationaal Monument Kamp Amersfoort?

'Nee, dat denk ik niet. We kijken er natuurlijk naar uit dat

Het vernieuwde museumgebouw van Nationaal Monument Kamp Amersfoort.

Virtual Reality opstelling.

we mensen weer in groten getale kunnen ontvangen. Maar aan de andere kant is het bereik door die online herdenkingen veel groter geworden. Veel mensen vertelden me dat ze met hun kinderen hebben gekeken en dat die aan de buis gekluisterd zaten. De video van de herdenking afgelopen jaar is heel bijzonder geworden en is vaak bekeken: het aantal views is veel hoger dan het aantal mensen dat je toe zou kunnen laten op het terrein. Maar je voelt natuurlijk wel het gemis op die dag, het gemis om met elkaar te kunnen zijn.

Vorig jaar na de herdenking kregen wij reacties, zoals: "Goh, ik had nooit verwacht dat het me zoveel zou doen, zo vanuit de huiskamer". Men gaf ook aan dat het een verschil maakte of zij iemand een toespraak zagen houden voor een publiek, of dat iemand direct in de camera sprak. Dus we moeten goed nadenken over hoe we die combinatie in stand houden, zodat je het zowel op locatie als thuis echt kan beleven. Ik denk dat het in de toekomst een combinatie moet blijven tussen online en fysiek herdenken.

De architectuur vertelt een deel van dat verhaal, zonder het kamp exact na te bootsen

Een van de middelen die jullie inzetten in de nieuwe museale ruimte is *virtual reality*. Wat kunnen bezoekers precies verwachten in de VR-opstelling?

'Halverwege de ondergrondse museale ruimte kom je een grote zwarte doos tegen met daarin de VR-op-

stelling. Je zit daar met een groep van maximaal 16 bezoekers in een kring en er starten videobeelden met een introductie door Winfried Baijens. Iedereen zet de VR-bril en een koptelefoon op en een virtuele Winfried legt vervolgens hedendaagse dilemma's voor. Gaandeweg wordt de groepsdruk opgevoerd, en komt er een competitief element in. Je wordt gedwongen om keuzes te maken, ook al is dat niet makkelijk.'

Wat willen jullie met deze opstelling teweegbrengen bij bezoekers?

'Mijn doelstelling was van meet af aan om met name jongeren bewuster te maken van het gegeven dat ze elke dag keuzes kunnen maken in hun gedrag. Keuzes met betrekking tot discriminatie, vooroordelen en (on)verdraagzaamheid. Wat ons betreft mag de programmering dan ook confronterend zijn. Het mag je confronteren met je eigen gedrag. Je kunt heel veel opslaan aan kennis, maar pas als je aangesproken wordt op je eigen gedrag, dan dringt het echt tot je door. En dat is wat deze VR-opstelling doet.'

Voor welke doelgroep is de VR-opstelling ontwikkeld?

'De VR-opstelling zal jongere generaties aanspreken, maar is daarnaast ook bedoeld voor beroepsgroepen als defensie en politie, waarin men regelmatig met dilemma's te maken krijgt. Zeker in deze beroepen is het goed om jezelf regelmatig een spiegel voor te houden. Ook kan het een nuttige voorbereiding zijn voor mensen die op missie gaan: ver van huis ga je misschien anders met beslissingen om dan je thuis zou doen. Verder is het programma ook geschikt voor bijvoorbeeld managementteams, fami-

Foto: Mike Bink

Het ondergrondse museum van Nationaal Monument Kamp Amersfoort.

lies en vriendengroepen. Eigenlijk voor elke groep die met minimaal zeven personen dit programma wil volgen.

De VR-opstelling snijdt groepsprocessen aan, keuzes, discriminatie, vooroordelen, en dat zijn allemaal thema's die heel belangrijk zijn voor scholen in het kader van burgerschapsonderwijs. De dilemma's zijn geen casussen uit de Tweede Wereldoorlog. We hebben expliciet gekozen voor hedendaagse dilemma's omdat je je toch niet echt kunt voorstellen hoe het was in de oorlog. Deze VR-opstelling zou dus in principe ook ergens in een bibliotheek kunnen staan, maar de installatie heeft hier extra waarde omdat deze juist in de context van dit voormalige kamp staat. Jongeren kunnen door middel van hedendaagse dilemma's de link leggen tussen het heden en de oorlog, die ze leren kennen door de rest van de programmering in het museumgebouw. Op die manier komen de moeilijke keuzes uit die tijd dichterbij. Het gaat er uiteindelijk om dat we ons realiseren dat het op microniveau, als persoon, goed is om stil te staan bij de keuzes die je maakt. Verder is het mooi om te vertellen dat we met MBO Amersfoort een vijfjarige overeenkomst hebben, wat inhoudt dat de komende vijf jaar 2000 studenten per jaar een rondleiding volgen en dit VR-programma volgen. De school vindt dit belangrijk in het kader van burgerschapsonderwijs. Daar zijn we echt blij mee.'

Wat verwacht je dat deze VR-opstelling zal losmaken bij bezoekers? Hoe hebben jullie je daarop voorbereid?

'We hebben altijd gezocht naar een evenwicht: de

opstelling mag confronterend zijn, maar niet zodanig dat iemand in psychische nood terechtkomt. Dat is niet de bedoeling. De opstelling is om die reden ook heel zorgvuldig gebouwd in samenwerking met de vakgroep psychologie en ethiek van de Universiteit Leiden. In het programma is ook een vraaggesprek tussen de presentator en een psychologe verwerkt waarbij de inhoud wordt geïllustreerd. Vooral bij scholieren bereiden we ons erop voor dat de VR-opstelling aangrijpend kan zijn. We willen daarom graag ook docenten uitnodigen. We willen de docenten zelf de VR-opstelling laten ervaren zodat ze weten waar hun leerlingen tijdens een bezoek aan blootgesteld zullen worden. Zo worden docenten zich ervan bewust dat eventuele nazorg of een nagesprek nodig is in de klas en kunnen ze daarop anticiperen. Wij helpen scholen om in elk geval dat gesprek aan te gaan. Een bezoek aan Kamp Amersfoort kan een heftige aanzet zijn, waar de school daarna zelf op voort kan borduren.'

Je wordt gedwongen om keuzes te maken, ook al is dat niet makkelijk

Hoe hebben jullie museumvrijwilligers voorbereid die de VR-opstelling begeleiden?

'Bij de VR-opstelling is altijd een vrijwilliger aanwezig die het proces begeleidt en als mediator optreedt wanneer de deelnemers achteraf hun reacties met elkaar delen. De vrijwilligers die we hebben aangewezen voor deze rol hebben een training van ARQ gevolgd waarbij ze meer inzicht kregen in groepsdynamieken en hoe ze hier als mediators mee om kunnen gaan.'

Waar kijk je als directeur van Nationaal Monument Kamp Amersfoort het meeste naar uit wanneer de coronamaatregelen worden opgeheven? Wat was het afgelopen jaar het grootste gemis?

'Het grootste gemis was het wegblijven van bezoekers, want we zijn natuurlijk altijd een bezoekerscentrum geweest en nu hebben we zelfs een nieuw museum dat we bezoekers willen tonen. Het lijkt me fantastisch om binnenkort weer een toestroom aan mensen te zien. We hebben genoeg werk te doen, maar uiteindelijk gaat het hier om herinneren, bezinnen en leren. En daar heb je bezoekers voor nodig. Dat moet je echt met elkaar doen.'

Lucia Hoenselaars – Beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en eindredacteur van Impact Magazine.

In de privacy van mijn spreekkamer doe ik weleens interventies die ik, laat ik het voorzichtig formuleren, niet zo snel wereldkundig zou maken. Interventies die niet onderwezen worden tijdens de opleiding tot klinisch psycholoog of EMDR-practitioner, maar die ontspruiten aan het kijkgedrag van mijn kinderen en mijn eigen infantiele interesses. Interventies die te maken hebben met Walt Disney.

Disney staat bekend om de avondvullende tekenfilms waarin met name jonge vrouwen de meest adembenemende avonturen beleven. Achtervolgingen door boze stiefmoeders, eenzame opsluiting in torens - alles overleven zij met doorzettingsvermogen, inventiviteit en charme. Veel van die films bekijk ik met een zakdoek in de hand en een verbaasd kind naast me dat zegt, 'moet jij daarom huilen?' Ja schat, daar moet mama nou om huilen.

Disney-films zijn aangrijpend voor de weekhartigen onder ons maar zouden eigenlijk ook verplichte kost moeten zijn bij psychotrauma-opleidingen. Disney grossiert namelijk in films waarin personages herstellen van trauma. In *Vaiana*, bijvoorbeeld, figureert een godin die ontzield is toen haar lichaam werd geschonden door een halfgod. In de spectaculaire eindscène wordt haar hart teruggeplaatst in haar lichaam en komt zij opnieuw tot bloei. De hele film is te beschouwen als een allegorie voor herstel van seksueel geweld.

Natuurlijk, liefde!

De grootste Disney-hit van de afgelopen jaren, *Frozen*, gaat over herstel van moreel trauma. Prinses Elsa, die de gave heeft te kunnen toveren met ijs, houdt zichzelf verantwoordelijk voor een ongeluk en trekt zich terug in haar zelfgetoverde ijspaleis. Haar verlossing komt op het moment dat zij zich realiseert dat liefde de sleutel is tot haar herstel:

An act of true love will thaw a frozen heart. Love will thaw. Love. Of course. Love!

Je ziel terugvinden, liefde toelaten - het zijn grote thema's die ook aan de orde komen binnen een behandeling. Soms kan ik het bij de bespreking daarvan niet laten om mijn patiënten te verwijzen naar de Disney-films waarin die thema's zo treffend verbeeld worden. Of de gemiddelde getraumatiseerde politiemannetje vervolgens daadwerkelijk Disney+ aanzet om *Vaiana* of *Frozen* te bekijken, betwijfel ik. Maar dat Disney de juiste toon treft is duidelijk.

Ik zag dat bevestigd toen ik onlangs de Israëliëse documentaire *Trip of Compassion* keek, over de behandeling van PTSS met MDMA. MDMA brengt patiënten in een bewustzijnstoestand waarin zij hun trauma's kunnen verwerken en tot nieuwe inzichten kunnen komen. De documentaire volgt de behandeling van een man die als jongvolwassene seksueel misbruikt is door zijn vader en die niet goed in staat is zich te verbinden met zijn eigen gezin. Nadat hij onder invloed van MDMA zijn trauma herbeleefd heeft, realiseert hij zich plotseling:

That's it. That's it. Now I understand. It's allowing myself to love. To just love. Instead of trying to be loved and flattered. My whole life I was preoccupied with being loved. But the solution is in loving. It's there, I know it, it's in loving.

Liefde heelt. Het is sentimenteel, ik weet het. Maar het is waar.

De betreffende scènes uit *Vaiana* en *Frozen* zijn terug te vinden op YouTube onder de zoektermen 'Vaiana/Frozen final scene'.

Jackie June ter Heide – Klinisch psycholoog en theoloog en als behandelaar en senior onderzoeker werkzaam bij ARQ Centrum'45

Mardjan Seighali vluchtte dertig jaar geleden vanuit Iran naar Nederland. Omdat ze zich in haar thuisland uitsprak voor politieke en sociale vrijheid werd ze opgepakt en opgesloten. Nu is ze mede vanuit haar functie als directeur van de Stichting voor Vluchteling-Studenten UAF een voorvechter in de strijd voor vrijheid en kansengelijkheid van nieuwe Nederlanders: 'Ik weet wat niet vrij zijn met je kan doen, hoe het je identiteit kan afpakken.'

door David Nieuwe Weme

Foto: MonaVid Fotografie

Mardjan Seighali

‘Mijn ervaringen hebben mij geholpen de waarde van de mens en vrijheid beter in te zien’

Mardjan Seighali leidt mij naar een zonovergoten serre, uitkijkend op een weelderige tuin in Almere. Zittend aan tafel vertelt Seighali hoe zij haar trauma heeft omgezet in daadkracht: een verhaal over gevangenschap, vrijheid en het realiseren van dromen. Haar vader betaalde smartengeld aan de Iraanse overheid om haar vrij te laten. Met haar ouders sprak ze nooit over haar tijd in de gevangenis, dat lieten ze niet toe. Nu ze zelf twee zonen heeft doet ze het anders.

De revolutie

In 1979 vindt er een revolutie plaats in Iran. De zittende Sjah wordt afgezet waarna het land langzaam richting een streng islamitisch regime kantelt onder de ayatollah Khomeini. Hij zou eerlijke verkiezingen uitschrijven, maar al snel bleek dat die er nooit zouden komen. In die korte periode van politieke schijnvrijheid was Seighali

als zestienjarige actief voor de jongerenafdeling van een socialistische partij. Toen Khomeini de Islamitische Republiek Iran uitriep bleek heel snel dat die politieke activiteit haar dood kon worden.

‘Opeens veranderde de situatie in een griezelige, vijandige situatie’, aldus Seighali. ‘Kritische geluiden waren niet meer toegestaan. Opeens was je vogelvrij voor de overheid. Zo geleidelijk als ik mij bewust werd van vrijheid, zo abrupt werd het mij afgenomen. Ik ben toen een tijd ondergedoken’. Nadat Seighali een tijd ondergedoken had gezeten, ging ze weer bij haar ouders in Rasjt wonen. Het gevaar van repressie bleek niet geweken. Midden in de nacht werd Seighali van haar bed gelicht en geblinddoekt afgevoerd naar de gevangenis. Hier zat ze anderhalf jaar vast, werd ze gemarteld en wist ze elke dag niet of ze de volgende zou halen. Haar vader kocht

haar vrij en stemde in met de voorwaarden dat ze zou trouwen en niet zou werken of studeren. Ze kwam thuis, maar was niet vrij.

In het boek Tot op de dag schrijf je dat er bij jouw ouders thuis niet werd gepraat over jouw tijd in de gevangenis.

Waarom niet?

‘Allereerst denk ik dat dat cultureel bepaald is. Er wordt over ongemakkelijke onderwerpen niet gepraat. Er heerste een stigma op het onderwerp. Het tweede punt is simpelweg de grootte van de pijn. De pijn was meer dan wat mijn ouders ooit hadden kunnen verdragen. Voor mij was het al te groot om te verdragen, laat staan voor mijn ouders. Ooit nam ik het woord “gevangenis” in de mond tijdens het eten, ik had de behoefte om mijn verdriet te delen. Mijn vader sloeg hard met vlakke hand op tafel, keek mij strak aan en zei: “We praten hier niet over”. Hij heeft het regime betaald om mij vrij te laten, maar ik weet nog steeds niet wat is de prijs van de deal of het pact is geweest. We hebben er nooit over gesproken. Nu kan dat ook niet meer, hij is overleden.’

Die vlakke hand op tafel, staat die symbool voor hoe jij je moest gedragen na jouw vrijlating?

‘Ja. Ik stond volledig alleen in wat ik heb doorstaan. Ik moest trouwen, hetgeen een onderdeel van het pact was, mocht niet studeren en werken en ik had een meldingsplicht. Mijn leven werd volledig gecontroleerd door de staat. Aan de andere kant dachten mijn ouders: ze had ook geëxecuteerd kunnen worden. Later kreeg ik begrip voor, en inzicht in hun situatie. Mijn ouders hadden ook pijn, ook een trauma. Ik was teleurgesteld en boos dat mijn ouders er niet met mij over praatten, maar nu besef ik dat ze er gewoon niet over konden praten. Voor mijn pijn was geen ruimte in de samenleving, dus ook niet in huis. Stel je voor dat ze me de ruimte hadden geboden om er over te praten. Ik denk dat kennis van wat ik had meegemaakt te heftig zou zijn geweest voor hen om te verwerken. Die pijn die nooit besproken is en niet verwerkt kon worden vind je bij veel getraumatiseerde generaties.’

Als je het boek gesloten houdt, kan de pijn van generatie op generatie over worden gedragen

Praat jij er met jouw zonen over?

‘Mijn boek is opgedragen aan “mijn mannen”, mijn twee zonen en man. Ik leerde tijdens een van mijn studies in Nederland, Maatschappelijk Dienstverlening, dat het

heel belangrijk is open te zijn over wat jou pijn doet in het leven. Als je het boek gesloten houdt, kan de pijn van generatie op generatie worden overgedragen. Ik besloot om in plaats van onvrijheden door te geven, juist vrijheid door te geven. Bovendien heb ik niet zoveel opgeofferd om het boek vervolgens gesloten te houden. Mijn zonen heb ik altijd verteld: “Jullie ouders zijn gevluht, ik heb de gevangenis gezeten”.

De vrijheid

Na meerdere mislukte pogingen om te vluchten met haar twee zoontjes, lukt het Seighali om in 1990 Nederland te bereiken. Wat haar drijft is een verlangen naar vrijheid. De vrijheid die ze langzaam uit de Iraanse samenleving zag verdwijnen.

Murat Isik recenseert jouw boek als ‘Een verhaal over onstillebare honger naar vrijheid’. Waar komt die honger vandaan?

‘Vrijheid is een mysterieus thema en moeilijk om te duiden. Voor mij geldt dat een gebrek aan vrijheid een verlamdend effect heeft op je leven. Je gedachten worden beheerst en gestuurd door de restricties in je leven. Denken beïnvloedt weer jouw manier van spreken en hoe je in het leven staat. Wat is de waarde van leven als je je gedachten niet kan uitspreken of uitdragen? Je gaat je gevangen voelen in je gedachten.’ Ze kijkt over haar linker en rechter schouder de tuin in, alsof ze iemand probeert te betrappen op het afluisteren van ons gesprek. ‘Vrijheid zit in zo veel kleine, subtiele dingen. Het boek lezen dat je wil lezen, het interpreteren zoals je het wil interpreteren. Mogen dansen en zingen. Dat werd in Iran verboden omdat het een vrolijkheid is die niet door de islam wordt toegestaan. Ook de kleding die je draagt wordt bepaald, dat is ultieme onvrijheid. Je leven wordt bepaald door de staat en die is geïnspireerd door religie. Ik weet wat onvrijheid met je kan doen, hoe het je kan belemmeren en je identiteit kan afpakken. Ik wil mijn eigen stem kunnen laten horen, en daarom ben ik gevluht.’

De verbinder

Seighali ervaart dat er in de Nederlandse samenleving, net als bij haar thuis, vrijheid is om met elkaar in debat te gaan, om een kritisch geluid te laten horen. Met behulp van het UAF heeft ze haar tweede studie weten af te ronden en bekleedt ze nu meerdere maatschappelijke functies. Ze won ook de Comeniusprijs. De jury beschreef haar als ‘verbinder’ en ‘inspirator’. ‘Vrijheid is iets kunnen betekenen voor jou en je omgeving’, aldus Seighali. ‘Als directeur van het UAF is het mijn missie om nieuwe Nederlanders de kans te bieden om zich naar hun volle potentieel te ontwikkelen.’ Deze missie vraagt

Foto: Renko de Waal/ANP

Mardjan Seighali

Ik wil mijn eigen stem kunnen laten horen, en daarom ben ik gevlucht

om veranderingen van denken in de maatschappij. Hier loopt Seighali ook tegen uitdagingen aan. 'De grootste uitdaging zit niet zozeer in het aanpassingsvermogen van nieuwe Nederlanders: ze willen graag onderdeel van de samenleving zijn. Onze cliënten zijn dankbaar voor de kansen, ze voelen de behoefte om terug te geven aan de samenleving, *giving back*. De grote uitdaging zit juist aan de ontvangende kant. Veel organisaties denken: een vluchteling met trauma, die willen we niet. Ook taal en cultuur zijn een probleem. Binnen de Nederlandse bedrijfswereld wordt momenteel een uitgebreide dialoog gevoerd over diversiteit en inclusie, men wil een weerspiegeling zijn van de samenleving. Maar er heerst koudwatervrees als het gaat om echt kansen bieden aan nieuwe Nederlanders. Bedrijven en organisaties worden gedreven door cijfers en quota, maar het ontbreekt hen aan kennis om Nieuwe Nederlanders echt mee te laten draaien.'

Hoe ben jij zelf die uitdaging aangegaan om als professional aan de slag te gaan toen jij in Nederland aankwam?

'Ik heb een drive in mijn leven. Wat mij beweegt is de mens. Mijn ervaringen hebben mij geholpen de waarde van de mens en vrijheid beter in te zien. Ik wil mensen zien opbloeien, hun doel zien bereiken. Dat geeft mij voldoening. Om mensen op die manier te helpen moest ik eerst studeren. Door het UAF was dat mogelijk. Wat ik in Iran niet mocht, kon ik hier wel realiseren. Ik ben

ontzettend dankbaar voor deze kans. Nu probeer ik als directeur van diezelfde organisatie iedereen een gelijke kans te bieden op een droombaan. Ik heb grote offers moeten brengen om hier te kunnen staan. Maar de bijdragen die ik mag leveren aan de samenleving geven me veel energie.'

Haar hele leven lang spreekt Seighali zich uit wanneer ze dit nodig vindt. In Iran deed ze dat met het risico van de dood. In Nederland kan ze vrijuit spreken, hoewel ze mensen daarmee soms tegen het zere been kan stoten: 'In mijn werk pas ik "zachtheid" en "hardheid" toe. Een zakelijke gesprek betekent dat je ook kritisch mag zijn. Verbinder zijn betekent ook durven om ongemakkelijke onderwerpen aan de orde te stellen, mensen durven aanspreken en juist de vinger op de zere plek leggen. Nederland is een vrij land en daar zijn we trots op. Maar vrijheid komt niet vanzelf. Je moet er elke dag aan werken, op reflecteren.'

De liefde

Aan het einde van het interview bespreken we poëzie. Uit haar boekenkast haalt ze een boek van fors formaat, van de Iraanse volksdichter Hafez, met prachtig ingelegde kaft. 'Dit is mijn Hafez', zegt ze terwijl ze vertederd naar het werk kijkt, 'elk huis in Iran heeft er een'. Zelf dicht ze ook: 'Poëzie geeft lenigheid aan de taal en de vrijheid om iets van meerdere perspectieven te zien. Die rijkdom vind ik een hele verademing.' Op de vraag of bij haar, net als bij Hafez, liefde een centraal thema is, antwoordt ze zonder aarzelen: 'Zeker, liefde doorgeven, liefde voor de mens.'

David Nieuwe Weme – Onderzoeker/beleidsadviseur bij ARQ International

Drie jaar geleden heb ik samen met mijn collega Gea en toenmalige collega Aram de psychische zorg voor de bewoners van het AZC Katwijk overgenomen van GGZ Rivierduinen. In mijn loopbaan heb ik op veel verschillende AZC's gewerkt, of op andere plekken met patiënten met een niet-westerse achtergrond, zoals ik. Mijn carrière in verpleegkunde begon, nadat ik afstudeerde aan de Hogeschool van Amsterdam, met het opzetten van een *Post de Santé* in Diatock, mijn geboortedorp in het zuiden van Senegal. Gedurende vijf jaar vormde ik samen met twee vrienden, met het boekje *Where there is no doctor* in de hand, de medische staf. Van (brand) wondzorg, malariabehandeling tot en met het doen van bevallingen: alles kwam voorbij.

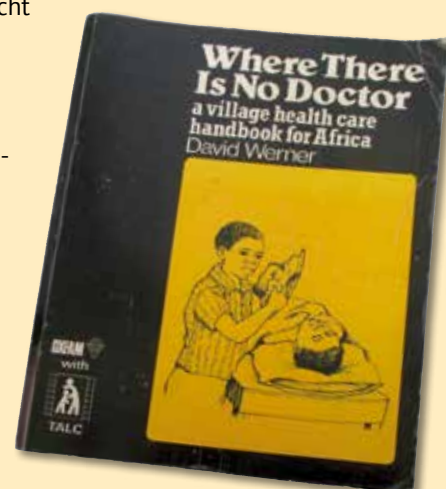
Toen ik terugkeerde in Nederland heb ik vier jaar gewerkt in de sociale psychiatrie. Als ambulante sociaal-psychiatrisch verpleegkundige moest ik bij Mentrum-Arkin in Amsterdam-Noord op de fiets, in weer of geen weer, door de wijken om een motiverend gesprekje te voeren en medicatie toe te dienen bij psychiatrische patiënten, het merendeel met een migratieachtergrond. Na vier jaar pittige en rijke werkervaring in de sociale psychiatrie, liep ik tien jaar geleden aan tegen de vacature van Centrum'45.

Goede cijfers om hun ouders blij te maken

Toen mij drie jaar geleden gevraagd werd om één dag in de week voor het AZC Katwijk te werken zei ik volmondig ja. Ik wilde mij weer heel graag begeven in een multimondiaal dorp. Mijn nieuwe werkterrein was allesbehalve wat ik gewend ben bij ARQ Centrum'45. Waar we in Die- men patiënten uit het hele land ontvangen in een comfortabele spreekkamer, moesten wij op het AZC met z'n drieën een klein kantoortje en maar één computer delen. De spreekuurlocatie was een gebouwtje op het terrein van de hangar van de musical *Soldaat van Oranje*. Het AZC ligt net voor de slagbomen van het spectaculaire evenement dat wegens succes keer op keer werd verlengd. Ik vroeg mij dan ook vaak af: zou iedereen die dit grootse spektakel over de Tweede Wereldoorlog bezoekt er weet van hebben dat bij de burens honderden gezinnen verblijven die leven met de gevolgen van oorlog, vervolging en geweld? Weten de bezoekers van de families die uitgeprocedeerd zijn en wachten op een uitzetting?

De patiënten op dit AZC zijn gespannen, depressief en hebben door PTSS weinig kracht om voor hun kinderen te zorgen. Iedereen is continu angstig om midden in de nacht door de politie uit hun bed te worden gelicht om vervolgens in een detentiecentrum terecht te komen, en uiteindelijk per vliegtuig naar het land waar zij ooit uit waren gevlucht terug te keren. Als hun kinderen nog jong en dus volgens de Nederlandse wet leerplichtig zijn, moeten zij naar school. Vele van deze kinderen gaan na de basisschool op het AZC naar een reguliere middelbare school in Katwijk. De meeste van deze kinderen zitten, als zij geen psychische klachten hebben, op HAVO of VWO. Velen halen goede cijfers om hun depressieve ouders blij te kunnen maken.

Dit jaar hield onze samenwerking met het AZC Katwijk op. Ik kijk terug op een zeer intensieve periode waarin ik als sociaal-psychiatrisch verpleegkundige een bijdrage heb kunnen leveren aan het vergroten van de veerkracht van de families. Toch merk ik nu dat het stoppen van ons werk op het AZC een grote impact op mij heeft. Ik heb het gevoel dat ik deze gezinnen aan hun lot heb overgelaten.

Khady Sagna – Sociaal-psychiatrisch verpleegkundige bij ARQ Centrum'45

‘Mijn dochter moet weten waarom de Molukkers in Nederland zijn’

Nira Kakerissa

Programmamaker Nira Kakerissa is zwanger van haar eerste kind. Het is de aanleiding om eindelijk eens het familieverhaal van haar Molukse grootouders uit te zoeken. Het resultaat was de driedelige serie *Verleden Tijd* die dit voorjaar te zien was op televisie.

door Onno Sinke

Een achtjarig meisje doet op bezoek bij haar opa vervelend. ‘Kom eens hier’, zegt hij tegen haar. Hij laat haar voelen aan de kuil in zijn hoofd. ‘Dit komt door een kogel. Jullie hebben het niet zo zwaar. Ga normaal doen.’ De Molukse Nira Kakerissa uit Maastricht, inmiddels 35, herinnert het zich nog goed hoe eng ze het vond om de kuil aan te raken. Het was een van de weinige keren dat

haar opa iets losliet over het verleden. Als ze hem vroeg waarom haar familie in Nederland was, kreeg ze geen antwoord.

Samen met 3.500 Molukse militairen en hun families (in totaal 12.500 personen) was hij in 1951 naar Nederland gekomen. De kolonie Nederlands-Indië was op 17

augustus 1945 het onafhankelijke Indonesië geworden. Voor de Molukse militairen die aan Nederlandse kant hadden gestreden was geen plaats meer in Indonesië als zij niet met pensioen wilden gaan of op wilden gaan in de Indonesische strijdkrachten. Zij werden door de Nederlandse regering naar Nederland gehaald. Wat bedoeld was als een tijdelijk verblijf, bleek uiteindelijk een permanente vestiging.

Naar aanleiding van de herdenking van de aankomst van de eerste Molukkers in Nederland zeventig jaar geleden, vroegen *Omroep Max* en de regionale omroep *L1 Nira* om een documentaire te maken over deze geschiedenis. Ze besloot er een persoonlijke zoektocht van te maken, gedreven door de wetenschap dat in haar buik haar eerste kind groeide. Het resultaat was een documentaire in drie delen waarin ze samen met haar vader mensen en plekken bezoekt die een rol speelden in het leven van haar grootouders in Nederland.

‘Ik heb het losgelaten en ben gaan buitenspelen’

Wat wist je van het verhaal van je grootouders en de geschiedenis van de Molukkers in Nederland?

‘Ik ben opgegroeid in de Molukse wijk in Maastricht. De basis heb ik van huis uit meegekregen en de grote lijnen kende ik dus wel. Maar ik wist niet precies wat er gebeurd was. Ik wist bijvoorbeeld niets van hun aankomst in Rotterdam.’

Was deze zoektocht naar je familieverleden iets dat je altijd al wilde doen?

‘Van jongs af aan was ik er al nieuwsgierig naar. Toen ik acht was heb ik mijn opa gevraagd waarom we in Nederland waren. Hij antwoorde toen: “Stil, dat is verleden tijd”, op een toon die duidelijk maakte dat ik niet verder moest vragen. Ik wilde het toen vragen aan mijn oma, die in dezelfde ruimte was. Opa seinde aan oma dat ze geen antwoord mocht geven. Ze zei: “Dat mag ik niet zeggen van opa.” Ik heb het losgelaten en ben gaan buitenspelen.

Niet veel later, in 1992, ben ik voor het eerst met mijn opa, oma en vader naar de Molukken geweest. Van alle vakanties in mijn jeugd kan ik me hier nog het meeste van herinneren. Mijn opa en oma hebben hun ouderlijk huis laten zien in Rumahkay op het eiland Seram. Als kind vond ik dat heel bijzonder. In 2018 ben ik nog een keer gegaan om het huis te zien. Mijn vader wilde

toen weer mee, maar ik wilde dat niet. Ik wilde me niet verschuilen achter hem.

Het was een hele intense beleving, maar ik ben heel blij dat ik alleen met mijn nichtje ben gegaan. Het was een mooie levensles. We moesten de taal spreken en alles zelf regelen. We hebben geleefd zoals de mensen daar leefden. We hebben op planken geslapen. De mensen daar waren al heel blij met een rolletje stroopwafels. Echt een *eye opener*. Toen we daarna op Bali waren voelde dat als een rare luxe. We hadden heimwee naar het dorp. Achteraf heb ik een vlog over onze reis gemaakt met de beelden die ik in Indonesië had opgenomen. Ik heb er lang over getwijfeld of ik het online wilde plaatsen omdat het heel puur was. We wilden onszelf zonder filter laten zien. Die vlog is *viral* gegaan, ook in Indonesië. De mensen daar vonden het heel speciaal om te zien hoe Nederlanders hun bezoek ervoeren. Met dezelfde openheid heb ik geprobeerd mijn documentaire te maken. Bij elke opname hield ik mezelf voor: ik ben hier voor mijn eigen verhaal, niet om een journalistieke productie te maken.’

‘Ik was meer beschadigd geweest als ik alle verhalen had gehoord, daar ben ik van overtuigd’

Wat heeft het maken van deze documentaire je opgeleverd?

‘Het heeft me dichterbij mijn vader gebracht. Mijn vader is een belangrijke factor in de documentaire. Van tevoren had hij gezegd: “Je moet doen wat goed voelt. Als ik maar niet op televisie hoef en niets hoef te zeggen.” Ik heb hem uitgelegd dat ik juist een persoonlijke documentaire wilde maken met hem in de hoofdrol. Normaal zou hij dan zeggen dat hij er in dat geval niet aan mee wilde werken, maar hij voelde dat dit belangrijk voor me was. Daarom ging hij toch akkoord met mijn wensen. Ik heb ook begrip en respect gekregen voor wat mijn opa en oma allemaal meegemaakt hebben. Toen ik op de kade stond in Rotterdam waar ze zijn aangekomen, besepte ik dat de dagelijkse omgang met hun vrienden en familie voor hen definitief voorbij was door hun vertrek naar Nederland. En dan te bedenken dat ze zoveel hebben opgeofferd en zoveel hebben geleden voor een vreemd land. Het raakte me. Ze hebben zoveel meegemaakt en daar nooit iets over losgelaten. Ze hebben ons

Tabitha
 Alfred Kakerissa
 * 10-4-1919 te Romatengg Ceram
 + 29-4-2006 te Muaracott
 * 19-4-1920 te Romatengg Ceram
 + 29-4-2006 te Muaracott

Tempat
 perhentian:
 Mama, Nene,
 Ojang
 dan
 Papa, Tete,
 Ojang

altijd beschermd hiertegen en zich groot gehouden voor ons, uit liefde. Ik was meer beschadigd geweest als ik alle verhalen had gehoord, daar ben ik van overtuigd. En als mijn opa alles had verteld, had ik nooit deze reis met mijn vader hoeven maken.'

Heb jij het gevoel dat je opa en oma iets aan je hebben doorgegeven, in positieve of negatieve zin?

'Mijn oma heette bij ons thuis de "drijvende veerkracht". Ik kan me alleen herinneren dat ze altijd aan het studeren was. Ze leerde Nederlands en Engels en leerde ons Engelse woordjes. Ze zei altijd tegen ons: "Jullie moeten leren. Maak er iets van. Nooit bij de pakken neerzitten." Mijn oma was met haar houding een bron van inspiratie voor mij. Opa was een hele leuke opa. Hij maakte grappen en muziek, maar je moest niet bij hem aankomen met serieuze zaken. Hij was een binnenvetter. Alleen met zijn vrienden praatte hij echt. Dan moesten wij buitenspelen of de gang op. Mijn vader zal me dit vast niet in dank afnemen, maar hij lijkt op mijn opa.'

'Zo lang de Molukse wijken blijven bestaan, blijft de gemeenschap bestaan'

Wat wil jij zelf over het verleden doorgeven aan je kind?

'Mijn dochter moet weten waarom de Molukkers in Nederland zijn. Want je kunt geen oordeel hebben zonder dat je de geschiedenis kent. Ik hoop dat ze het Molukse op een positieve manier een plek weet te geven. Ik heb mijn vader het boekje *Opa vertel eens* gegeven. Het is een boekje waarin hij de verhalen voor zijn kleindochter kan opschrijven die ik van mijn eigen opa nooit gehoord heb. Ik heb me voorgenomen om het niet te lezen maar ik zal het later aan mijn dochter geven als ze er oud genoeg voor is.'

Is er iets dat kan helpen om de pijn van het verleden te verminderen in de Molukse gemeenschap in Nederland?

'Oma en haar generatiegenoten legden zich neer bij wat er gebeurd was, maar de tweede en derde generatie zijn feller. Ze willen excuses van de Nederlandse regering voor de behandeling van de Molukkers. Persoonlijk weet ik het niet. Ik doe het op een andere manier. Ik ben betrokken bij een initiatief in Maastricht om de graven van KNIL-militairen een bijzondere status te geven. Dit betekent dat de nabestaanden niet meer zelf het onderhoud van de graven hoeven te betalen. Ik heb ook het

VERLEDEN TIJD

In de driedelige serie *Verleden tijd* gaat Nira Kakerissa op zoek naar informatie over haar Molukse familiegeschiedenis. De documentaire is een coproductie van *Omroep Max* en *L1* en is terug te zien via NPO Start.

idee dat de documentaire iets heeft losgemaakt binnen de Molukse gemeenschap. Vanaf het persbericht tot aan de laatste aflevering heb ik een dagtaak gehad aan het beantwoorden van berichten van mensen die vragen hadden of hun eigen verhaal kwijt wilden. De documentaire werd positief ontvangen, misschien omdat het een niet-witte journalist uit de eigen gemeenschap was die de Molukse cultuur belichtte. Het gaat eindelijk een keer niet over de treinkapingen.'

Hoe zie jij de toekomst van de Molukkers in Nederland voor je?

'Zo lang de Molukse wijken blijven bestaan, blijft de gemeenschap bestaan. Ze zijn belangrijk voor een gevoel van saamhorigheid. Als die wijken verdwijnen, is een belangrijk deel van de Molukse identiteit weg. Gelukkig is er veel animo van Molukkers van mijn generatie om in de wijk te komen wonen. Zelf geeft het me een fijn gevoel van thuiskomen als ik in de Molukse wijk in Maastricht kom. Je ruikt dat er overal gekookt wordt. Belangrijk is ook dat de jongste generatie elkaar leert kennen tijdens het buitenspelen. Ik woon zelf niet in de wijk, maar kom er wel elke dag. Mijn vader woont er nog in zijn ouderlijk huis en we zijn nu al aan het kijken wie later het huis zal overnemen.'

Onno Sinke – Beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en redactielid van Impact Magazine

De collectieve herinnering aan Anton de Kom

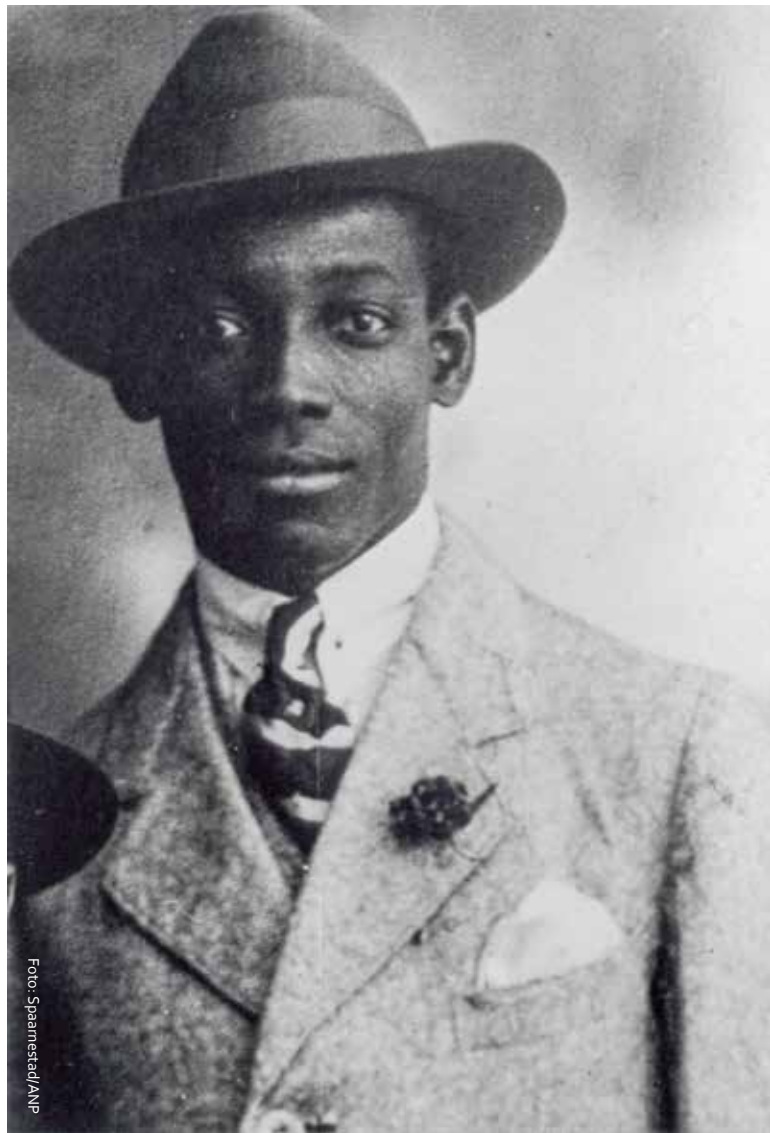
Tussen twee verhalen

Begin dit jaar maakte de Nederlandse regering een 'ruiterlijk gebaar' om recht te doen aan de nagedachtenis van Anton de Kom (1898-1945). Door deze en andere ontwikkelingen is de bekendheid van de Surinaamse antikoloniale schrijver en verzetsheld anno 2021 tot grote hoogte gestegen. Hoe heeft de collectieve herinnering aan De Kom zich de afgelopen jaren ontwikkeld? En welke rol spelen de Tweede Wereldoorlog en het slavernijverleden daar in?

door Joep Schenk

'Arm aan mensen, armer aan menselijkheid', schreef De Kom over zijn geliefde vaderland Sranang, Suriname. De Kom groeide er op onder het Nederlands koloniaal bewind. En, al was de slavernij in 1863 afgeschaft, als jongeman ervoer hij al snel dat de uitbuiting en de onderdrukking nooit hadden opgehouden. Hij was een zwart kind uit een familie met een slavernijverleden en maakte daarom in koloniaal Suriname geen enkele kans op een carrière. Als kantoorklerk in dienst van de Balata Compagnieën Suriname en Guyana was hij bovendien getuige van de erbarmelijke omstandigheden waarin de veelal Javaanse en Indiase contractarbeiders op de plantages keihard moesten werken voor een schamel loon. Hij leerde hun hoe ze met het contract in de hand bij hun witte bazen konden afdwingen waar zij recht op hadden. De Koms intrede in de kleine politieke activistische kring van vakbondsmannen Louis Doedel en Theo de Sanders veranderde te weinig aan zijn hopeloze toekomstperspectief voor Suriname en in 1920 besloot hij naar Nederland af te reizen.

Daar, in Den Haag, vond De Kom emplooi als vertegenwoordiger van een koffie- en theehandel. Het was ook bij deze firma waar hij zijn Nederlandse vrouw Nel

Anton de Kom

Borsboom ontmoette. Niet minder belangrijk was zijn kennismaking met Indonesische studenten en Mohammed Hatta in de hoofdstad. Tijdens bijeenkomsten van de door hen opgerichte nationalistische beweging Perhimpunan Indonesia hielden zij onverbloemd en voor De Kom buitengewoon inspirerende antiekoloniale redevoeringen. Ook in de Nederlandse communisten vond De Kom een politieke, namelijk antiekoloniale, medestander.

Onder de naam Adek begon hij in socialistische en communistische bladen te publiceren over de misstanden in Suriname. Eind 1932, midden in de economische crisis, keerde De Kom met zijn gezin terug naar de kolonie. Zijn verblijf in Suriname was van korte duur. Het gezag liet hem schaduwen en verbood hem in het openbaar te spreken. Toch verminderde dat niet de hoop die de Surinamers uit zijn komst haalden. Duizenden creolen, Javanen, Hindoestanen en marrons kwamen langs zijn adviesbureau op het erf van zijn ouderlijk huis. 'Misschien zal het mij lukken', schreef De Kom later, 'hen iets te doen gevoelen van al de hoop en moed die besloten liggen in dat ene machtige woord dat ik leerde in den vreemde: organisatie.' En: 'Wat kan ik voorlopig anders doen dan in de harten het beginsel der solidariteit planten...' Hoop, solidariteit en moed: voor de koloniale machthebbers voldoende reden om De Kom te arresteren op verdenking van 'poging tot omverwerping van het wettig gezag'. Toen een grote menigte zijn vrijlating eiste en De Kom het geagiteerde volk opriep geen geweld te gebruiken, opende de politie het vuur en vielen er twee doden en tientallen gewonden. Drie maanden gevangenschap later, werd De Kom zonder vorm van proces of veroordeling met zijn gezin op de boot gezet naar Nederland. Hij zou Suriname nooit meer zien.

Het gezag liet hem schaduwen en verbood hem in het openbaar te spreken

In Nederland zette hij zijn studie naar het Nederlands kolonialisme voort en publiceerde hij *Wij slaven van Suriname* (1934). Het eerste boek over de geschiedenis van het land vanuit een Surinaams perspectief, met als doel 'het zelfrespect der Surinamers op te wekken.' Het boek verkocht redelijk, maar De Kom kon niet van de opbrengsten leven. Zijn openlijke activisme maakte het vinden van werk moeilijk. Over zijn activiteiten in de oorlogsjaren is niet veel bekend, behalve dat hij voor illegale communistische bladen schreef en actief was in het verzet. Op 7 augustus 1944 arresteerde de Duitse bezetter De Kom in Den Haag. Als politiek gevangene kwam hij uiteindelijk terecht in concentratiekamp Neuengamme, waar hij na maanden zware dwangarbeid in het kampcomplex Sandbostel in 1945 aan tuberculose overleed.

Herinnering en polarisatie

Pas in de jaren '60 herleefde de aandacht voor Anton de Kom. In de context van de wereldwijde dekolonisering

werd De Kom onderdeel in debatten over het Nederlandse koloniale verleden. Links-revolutionaire Surinamers putten inspiratie uit zijn werk waarin organisatie en zelfrespect centraal stonden. In de jaren '80, onder het militaire bewind van Desi Bouterse, werd hij onderwerp van een persoonsverheerlijking. Het regime schilderde hem af als icoon van revolutionair Suriname. Surinaamse en Nederlandse groepen van linkse signatuur in

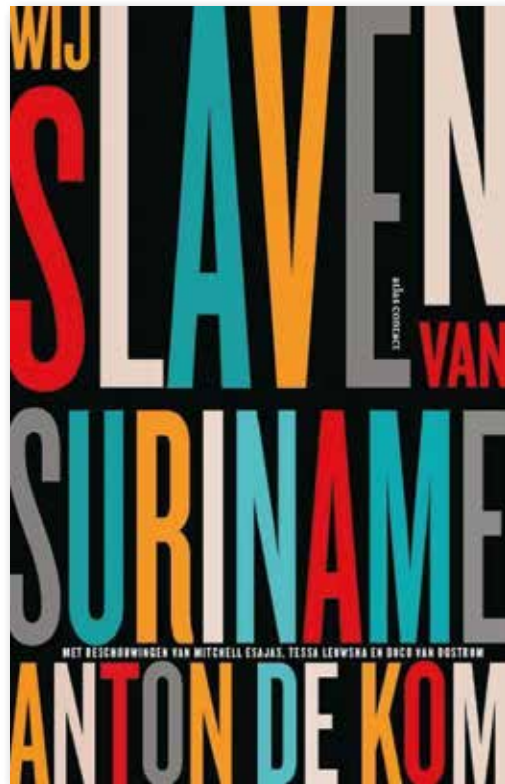

Foto: Ed Oudenaarden/ANP

Nederland keurden deze inlijving van De Kom door het regime sterk af en wezen op zijn pacifistische inborst en strijd voor menselijke waardigheid.

Dit was ook de tijd dat de herinnering aan De Kom in Nederland sterker in het teken van de Tweede Wereldoorlog kwam te staan. In 1982 ontving hij postuum het verzetshedenkingskruis en werd er een straat in de Haagse verzetsheldenbuurt naar hem genoemd. Surinamers verwelkomden deze Nederlandse erkenning van de bijdrage van De Kom aan de strijd tegen het fascisme. De herinnering aan De Kom diende zo ook de culturele integratie van een minderheidsgroep. Al vallen hier twee belangrijke kanttekeningen bij te maken. Allereerst was het pijnlijk dat de Nederlandse overheid en het grotere publiek zelfs na de formele erkenning van De Kom als verzetsheld de meer algemene betrokkenheid van Suri-

Het huis van Anton de Kom in Paramaribo.

Pas in de jaren '60 herleefde de aandacht voor Anton de Kom

name in de Tweede Wereldoorlog bleven negeren. Ten tweede bleek de Nederlandse regering niet bereid ook eerherstel aan De Kom te verlenen door zijn arrestatie en verbanning uit Suriname 56 jaar na dato te veroordelen. De Nederlandse regering verwelkomde dus de culturele integratie van de Surinamers, zolang dat maar niet ten koste ging van het zelfbeeld van een rechtschapen Nederland.

In de jaren 2000 bleef de herinnering aan De Kom deel uitmaken van die twee grote identiteitsverhalen: de Tweede Wereldoorlog en het slavernijverleden. Tegelij-

kertijd valt een polarisatie tussen deze twee verhalen ook op. Hoewel de aandacht in de wetenschappelijke en museale wereld voor het Surinaamse en Indische oorlogsverleden sinds de jaren 2000 toenam, claimden rechtse media en volksvertegenwoordigers de herinnering aan de oorlog voor de autochtone Nederlander. Aandacht besteden aan de 'verwaarloosbare' rol van Nederlanders met een migratieachtergrond tijdens de oorlog noemde PVV'er Martin Bosma in 2008 een vorm van 'multiculturele geschiedvervalsing'. Ook vanuit de Surinaamse gemeenschap waren zulke monopoliserende stuiptrekkingen waarneembaar. In 2014 legde een groep Surinaamse, Afrikaanse en Caribische Nederlanders een toespraak van vicepremier Lodewijk Asscher stil tijdens Keti Koti, de jaarlijkse viering van de afschaffing van de slavernij, met de woorden: 'Wij staan hier voor Anton (De Kom) (...) en talloze onzichtbare strijders en slachtoffers

van de Nederlandse rijkdom en welvaart. Wij zijn hier om ervoor te zorgen dat er geen vreemde adem hun herdenking betreedt.

Een meerstemmige geschiedenis

Het opeisen van de herinnering aan of de vertolking van een persoon op basis van cultureel, etnisch of politiek verwantschap is de laatste jaren nog niet verdwenen. Toch heeft de sterk verbrede discussie over hedendaags racisme juist ook veel ruimte gegeven aan inclusievere geschiedenis en reflectie. Wie laten we in onze geschiedverhalen aan het woord? En kan het zijn dat de duistere geschiedenis van slavernij en kolonialisme nog een erfenis kent in het hedendaags institutioneel racisme? Deze racismediscussie bracht onderwijsminister Van Engelshoven (D66) er in 2019 toe op te roepen tot een 'herijkte' Canon van Nederland, met extra

Activisten in de Black Lives Matter-beweging putten inspiratie uit De Koms strijd tegen racisme

De Koms strijd tegen racisme en onderdrukking, uit zijn activisme vóór solidariteit en menselijke waardigheid én verwelkomen zijn verworven positie in het Nederlands collectieve geheugen.

In februari 2021 volgde eindelijk ook het eerherstel waar de Surinaamse gemeenschap al sinds 1988 om vroeg. De Nederlandse regering erkende ondubbelzinnig het foutieve handelen van de toenmalige overheid inzake Anton de Kom. De Tweede Kamer (behalve PVV en FVD) stemde in met een motie van GroenLinks om

een 'ruiterlijk gebaar' te maken dat recht zou doen aan de nagedachtenis van De Kom.

De roep om een inclusievere en meerstemmige geschiedenis kan ik volledig onderschrijven. En toch voelde ik mij als Nederlandse, witte, historicus en man, terughoudend of misschien zelfs gediskwalificeerd om over De Kom te schrijven. Hoe kon ik deze geschiedenis beschouwen, zonder die me toe te eigenen? Dat vroeg en vraagt inlevingsvermogen van mijn kant. Ik moet de

Anton de Kom in de Canon van Nederland (www.canonvannederland.nl/nl/antondekom).

aandacht voor de zwarte bladzijden uit de Nederlandse geschiedenis. Wat haar overigens vanuit (centrum) rechtse hoek weer op het verwijt kwam te staan dat zij ongewenste 'politieke sturing' aanbracht in dit proces. Niettemin kwám er in 2020 in de herijkte Canon meer aandacht voor die zwarte bladzijden, werd sociale ongelijkheid een van de zeven hoofdlijnen en werden er vensters ingevoegd om de meerstemmigheid in de Canon te bestendigen. Eén van die vensters was Anton de Kom. Het debat omtrent racisme en de aandacht voor De Kom in de Canon zorgden ervoor dat de nieuwe editie van *Wij slaven van Suriname* in de bestsellerlijst kwam en dat er dat jaar nog vier herdrukken volgden. Activisten in de Black Lives Matter-beweging putten inspiratie uit

Nederland stond en staat voor orde, rust, veiligheid en welvaart bevragen met *voor wie* was en is die orde, rust, veiligheid en welvaart bedoeld? Dat betekent ook dat ik kwetsbare punten moet integreren in mijn zelfbeeld. Niet bang zijn om over Anton de Kom te lezen en te schrijven, maar ook schuld en schaamte onderdeel maken van het identiteitsverhaal dat nu eenmaal iedere historicus in zich draagt.

Joep Schenk – Docent geschiedenis van de internationale betrekkingen aan de Universiteit Utrecht. In 2010 schreef hij het hoofdstuk 'Anton de Kom', in Madelon de Keizer en Marije Plomp (red.), *Een open zenuw. Hoe wij ons de Tweede Wereldoorlog herinneren* (Bert Bakker: Amsterdam, 2010).

Eenzaam, de dapperen. Herinneringen aan een verzwegen moeder Olga Majeau (2020)

Sommige dingen zijn te pijnlijk om onder ogen te zien en hebben decennia nodig om naar de oppervlakte te komen. Didier, de man van schrijfster Olga Majeau, verloor op zijn zevende zijn moeder door een auto-ongeluk. In het gezin werd de moeder een taboe. Veertig jaar later ontrafelt Majeau in haar boek de impact die de plotselinge dood van Didiers moeder had op het gezin. Ze beschrijft het zo goed dat je je kunt inleven in de emoties van alle familieleden: je wordt boos op de vader die in zijn verdriet te veel leunt op de zevenjarige Didier, maar je begrijpt ook hoe hij deed wat hij kon voor zijn zoon. Bijvoorbeeld door tot zijn achttiende elke dag warme chocolademelk voor hem te maken. Het boek geeft op empathische wijze inzicht in grote thema's, zoals het onvermogen om verlies te kunnen delen. Thema's die velen die jong een ouder hebben verloren zullen herkennen.

Onno Sinke, redactielid

Ongezien opgegroeid. Herstel na een jeugd met narcistische, afwijzende of afstandelijke ouders – Lindsay C. Gibson (2020)

Niet alle ouders zijn emotioneel beschikbaar voor hun kinderen. In *Ongezien opgegroeid* legt klinisch psycholoog Lindsay Gibson op toegankelijke wijze uit waarom je je eenzaam of onzichtbaar kan voelen binnen je ouderlijke gezin. Haar doel is troost bieden aan volwassenen die opgroeiden als kind van 'emotioneel onvolwassen' ouders. Gibson gaat uitgebreid in op de betekenis hiervan en beschrijft zelfs vier typen: extreem emotionele ouders, te fanatieke ouders, passieve ouders en afwijzende ouders. Al deze ouders tonen te weinig empathie en sensitiviteit en bieden inconsistente emotionele steun aan hun kinderen. Tussen de regels door lijkt 'ongezien opgegroeid' het equivalent van 'onveilige hechting'. Het perspectief van deze ongeziene kinderen wordt belicht aan de hand van korte verhalen waarin interacties met hun ouders worden beschreven. Voor volwassenen die zich als kind ongezien voelden, zou het boek naast herkenning, ook verklaringen en handvatten voor de toekomst kunnen bieden.

Sophie van Leeuwen, Communicatiemedewerker NtVP

De Bosatlas van de Tweede Wereldoorlog – (2020)

Ik heb altijd al een zwak voor atlassen gehad. In gedachten op reis gaan, gewoon op de bank! In *De Bosatlas van de Tweede Wereldoorlog* wordt WOII weergegeven in kaarten, foto's en mooie spreads: de aanloop, het internationale karakter, de bezettingstijd, collaboratie, maar ook uitsluiting, terreur en genocide. Ook is er aandacht voor oorlogen en brandhaarden sindsdien. In mijn familie werd regelmatig de *Bosatlas* erbij gehaald om een discussie te slechten of ons geheugen op te frissen. We keken waar mijn vader met zijn internationale baan, en mijn opa en oma als binenschippers waren geweest. Met grote uitzondering werd er dan een kruisje gezet op een kaart. Zo ook door mijn opa toen ik in Brazilië ging werken. In onze WOII-Bosatlas staat ook een kruisje: in Rotterdam, waar mijn opa zich bevond tijdens de gevechten in 1940. Nu nog in potlood, hij heeft er nooit over verteld. Na onderzoek in de archieven hoop ik het kruisje met pen te kunnen zetten.

Annelieke Drogendijk, directeur ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld

Misschien heb ik wel meer geleerd over de impact van trauma door het lezen van romans, dan door vakliteratuur. Nergens kan je zo diep in de huid kruipen van een personage als in een roman. In mijn boekenkast staan zij aan zij *De blikken trommel* van Günter Grass, *Indische Duinen* van Adriaan van Dis, *Ademschommel* van Herta Müller en *Dawn* van Elie Wiesel. Wat al deze boeken gemeen hebben is dat er woorden worden gegeven aan onuitsprekelijke ervaringen.

Ook Nino Haratischwili mag zich in dit rijtje voegen. In *Het achtste leven (voor Brilka)* beschrijft zij het leven van acht mensen (acht boeken) van een Georgische familie gedurende zes generaties tussen 1900 en nu. Tijdens het lezen werd ik deel van het lief en leed van de familie, van de politieke en sociale omwentelingen in Rusland, Georgië en Europa, en de maatschappelijke impact daarvan op hun levens. Al die veranderingen brachten hoop en liefde, maar ook marteling en geweld. Het verhaal begint in 2006 vanuit de verteller Nitsa, die zich richt tot haar nichtje Brilka. Ze besluit te schrijven over hun familiegeschiedenis en vertelt hoe in één gezin broers en zussen verschillende posities kiezen ten opzichte van de heersende totalitaire macht en daarin recht tegenover elkaar komen te staan. Ze beschrijft hoe martelingen en werkkampen mensen braken en gezinnen uit elkaar scheurden, hoe lang trauma doorwerkt - soms generaties lang. Wij zien dat in ons dagelijks werk met trauma, hoe oude pijn vanuit oorlog, armoede of geweld, soms van generatie op generatie terugkeert. Steeds in een andere vorm. Het kost kracht en doorzettingsvermogen om die cirkel te doorbreken.

In de voetsporen van onze voorouders

Misschien is het omdat ik zelf altijd al een boek wilde schrijven over de vrouwen die mij zijn voorgegaan in dit leven, dat dit boek mij zo aangreep. Ik zocht naar mijn roots, en ook naar de verborgen blauwdruk die ongemerkt ten grondslag ligt aan mijn bestaan. Ik zocht verhalen die mij kracht en eigenwaarde konden geven.

Geschiedenis bergt vele verhalen in zich en alle individuele perspectieven lopen vaak wijd uiteen, is wat het boek van Nino Haratischwili me vertelde. Ze beschrijft de geschiedenis vanuit verschillende generaties, vanuit verschillende leden van dezelfde familie en weeft zo een deken van verhalen die samen een waarheid vertellen over een land en over een gedeeld verleden.

Bij het lezen moest ik vaak denken aan de zondagen bij mijn grootmoeder in Limburg, aan de samenkomsten van mijn grote familie. Aan de verschillende karakters, de gezelligheid maar ook de onderhuidse conflicten, het weerzien bij begrafenissen, lange tafels met luide stemmen. Geschiedenis vond ik in fotoboeken met zwart-wit foto's en in de verhalen over vroeger, waarin ook de verhalen doorklonken die niet verteld werden, over oorlog, schaamte en verlies.

Als ik door de heuvels loop van Limburg, dan voelt het alsof ik mijn voorouders in mijn voetzolen heb, alsof ik in de voetsporen loop van vele generaties voor mij. En na het lezen van dit boek voelt het alsof ik ook familie heb in Georgië.

Vivian Spiertz – Klinisch psycholoog en psychotherapeut bij ARQ Centrum'45

Maurits de Bruijn

Foto Willemieke Kars

Ara Halici

Foto Roy Beusker

‘Slachtofferschap was juist iets waar ik troost in vond’

Hoe werkt slachtofferschap van een genocide door in de volgende generaties? Schrijver Maurits de Bruijn en acteur Ara Halici, de een met een Joodse en de ander met een Armeense achtergrond, staan in dit dubbelinterview stil bij die vraag.

door Sam de Graaff

‘Weet je Maurits, ik vond het grappig om beelden van jouw moeder te zien,’ zegt Ara Halici aan het begin van het gesprek. ‘Ik zag haar op YouTube. Ze lijkt erg op mijn moeder, dat viel me meteen op. Een oudere vrouw, maar trots. Goed verzorgd, lippenstift op, d'r haar goed. Die gelijkenis vond ik heel bijzonder.’

Familie, daar zal het nog veel over gaan als Ara Halici (45) en Maurits de Bruijn (36) elkaar op een woensdagmiddag spreken via Zoom. Allebei doken ze in hun familiegeschiedenis. Voor Halici betekende het een

confrontatie met de Armeense genocide, voor De Bruijn met de Holocaust.

De Bruijns Joodse moeder was in 1943 pas een maand oud toen haar ouders en zusjes bij een razzia door de Duitsers werden meegenomen. In alle haast werd ze toevertrouwd aan niet-Joodse burens, haar familie werd afgevoerd naar Sobibor. Ze overleefden het niet.

Die gebeurtenis zou diepe sporen nalaten in het leven van De Bruijns moeder. Maar dat niet alleen. Het boek

dat hij erover schreef, zijn derde, heeft de veelzeggende titel *Ook mijn Holocaust*. Het oorlogsverleden van zijn moeder had ook grote invloed op zijn leven.

Bij Halici, als musicalacteur twee keer winnaar van de Musical Award voor beste mannelijke hoofdrol, werd thuis niet over de Armeense genocide gesproken. Pas in 2014 kwam het gesprek op gang. De aanleiding: Halici maakte samen met de Turks-Nederlandse programmamaker Sinan Can de documentaire *Bloedbroeders*. De twee reisden naar Turkije en Armenië om meer te leren over de genocide.

De verhalen van de familie-Halici zijn gruwelijk. Zijn moeder vertelt over haar oma, die op een dodenmars door de woestijn werd gescheiden van haar opa. Het dochtertje dat haar oma bij zich droeg, werd door een Turkse soldaat uit haar handen geslagen en doodgestoken. Pas jaren later vond ze haar man terug en kregen ze opnieuw kinderen, waaronder de oma van Halici.

Waarom werd er bij jullie thuis niet over dat verleden gesproken Ara?

Halici: 'Mijn ouders waren erg gesloten over wat zich in die tijd heeft afgespeeld. Achteraf bleek dat uit bescherming te zijn. Maar toen ik het project met Sinan begon, wilde ik zo veel mogelijk weten. Ik las alles over de genocide en ging in gesprek met mijn ouders. Vooral mijn moeder kwam los, ze vertelde het ene verhaal na het andere. Ze had nooit verteld wat er met onze familie was gebeurd, terwijl we een heel goede band hebben.'

Had je er eerder wel naar gevraagd?

'Mijn hele leven liep ik rond met het gevoel dat er iets miste'

Halici: 'Nee, eigenlijk niet. Het is natuurlijk best wonderlijk dat mijn ouders het er niet over hebben gehad. Maar het is net zo goed wonderlijk dat ik er nooit zelf over ben begonnen. Ik was naïef, vooral bezig met mijn musicalcarrière. Werken, werken, werken. Ik voelde de behoefte ook niet om er meer over te weten. Toen al die verhalen bovenkwamen, vond ik dat heel heftig.'

Sprak jouw moeder wel over haar verleden, Maurits?

De Bruijn: 'Ja, ze deed wel dingen. Dat ze als baby in een lade werd gestopt als mensen op bezoek kwamen, dat ze nooit huilde. Dat ze er op jonge leeftijd achter kwam dat de ouders die haar hebben opgevoed niet haar biologische ouders waren. En dat ze werd gepest

omdat ze Joods was. Mijn moeder was in die zin vrij transparant over haar voorgeschiedenis, al kwam het er dus niet altijd op de meest pedagogisch verantwoorde manier uit – hoewel ik niet weet of je dat überhaupt kan of mag verwachten.'

Op wat voor manier kwam het er precies uit?

De Bruijn: 'Mijn moeder was vrij angstig. Ze kon bijvoorbeeld slecht alleen zijn en leunde daarom op haar gezin. Vooral op de kinderen, op mij en mijn drie broers. Ik was de jongste, dus ik volgde hen als het ware op. Eigenlijk vergezelde ik mijn moeder overal. Ik anticipeerde op haar gedrag en haar behoeftes. Het was een flink geval van parentificatie, daar werd ik me met het schrijven van mijn

boek wel bewust van. Eerder had ik, gek genoeg, mijn angsten nooit zo gelinkt aan die van mijn moeder. Ik heb me altijd grootgehouden omdat ik niet afhankelijk wilde zijn van anderen – niet wilde zijn zoals zij. In eerste instantie schrok ik van de parallellen. Later vond ik troost: ik realiseerde me dat als ik haar angsten heb geërfd, ik misschien ook haar veerkracht en trots heb overgenomen.'

En jij Ara, wat leerde jouw projecten je over jezelf en je familie?

Halici: 'Ik durf wel te zeggen dat de hele periode rond *Bloedbroeders* bepalend is geweest voor mijn leven. Het was een reis naar mijn ziel, zeg ik soms. Mijn hele leven liep ik rond met het gevoel dat er iets miste; alsof er een puzzelstukje niet paste in mijn systeem. Door die reis heb ik dat puzzelstukje gevonden. Ik heb geaccepteerd dat ik een Armeense Nederlander ben – of een Nederlandse Armeen. Daar heb ik een soort trots in gevonden, het heeft geholpen mezelf te begrijpen.'

Jullie zijn allebei nabestaanden van slachtoffers. Maar de Armeense genocide was langer geleden en vond verder weg plaats dan de Holocaust. Zien we dat ook in de manier waarop we met beide genocides omgaan?

De Bruijn: 'In onze maatschappij bestaat veel meer aandacht voor de Holocaust. In het onderwijs bijvoorbeeld,

maar ook via de herdenking op 4 mei. Zo'n nationale herdenking creëert een moment van rouw en overpeinzing, van delen. Binnen ons gezin had dat echt een functie. Mensen vroegen er dan bijvoorbeeld naar. Voor de Armeense genocide bestaat geen aandacht, of minder.'

Halici: 'Dat is zo. De Tweede Wereldoorlog behoort tot ons collectieve geheugen. De Armeense genocide is inderdaad langer geleden en speelde ver buiten Nederland. Toen ik voor onze documentaire met Nederlanders sprak, vertelden ze vaak dat ze zich niet bewust waren van wat er daar toen is gebeurd. Maar ook de nog altijd voortdurende ontkenning van Turkije speelt mee. Het Nederlandse kabinet spreekt bijvoorbeeld ook nog van de 'kwestie van de Armeense genocide'. Niet van 'de Armeense genocide'. Dat zegt veel.'

Wat betekent die ontkenning voor Armeniërs?

Halici: 'Ze moeten iets verwerken wat niet wordt erkend. Volgens mij is het een soort innerlijke pijn waar veel Armeniërs mee kampen. Mijn vader is 83, ik hoop dat hij nog iets van een Turkse erkenning zal meemaken. Hij zal het niet openlijk uitspreken – daarvoor is hij te trots – maar het leeft innerlijk nog zeker bij hem. Dat weet ik gewoon. Voor mijzelf hoeft het niet zo nodig, ik heb mijn conclusie getrokken: ik zie het als een genocide. Daar heb ik Turkije niet voor nodig.'

De Bruijn: 'Ik denk dat erkenning hoe dan ook een strijd is. Kijk naar de Nederlandse geschiedenis rond de Holocaustherdenking. Na 1945 was er niet meteen aandacht voor de Joodse slachtoffers, in eerste instantie werden vooral de Nederlandse verzetsstrijders herdacht. En ook nu is er nog protest tegen het Namenmonument in Amsterdam. Terwijl het voor mijn moeder bijvoorbeeld ontzettend veel betekent dat de namen van haar familie daarop komen te staan. Bij dit soort grote pijn komt erkenning nooit vanzelf.'

Jullie zijn actief bezig met jullie familieverleden. Zien jullie jezelf als tweede en vierde generatie oorlogsslachtoffer?

Halici: 'Ik zie mezelf niet zo. Wel vond ik het belangrijk het verhaal te vertellen, zonder dat er met een beschuldigende vinger werd gewezen. Ik was juist op zoek naar verbinding, naar Turken en Armenen die elkaar wél vinden. Eigenlijk wilde ik met mijn projecten het verhaal

van mijn grootouders eren. Slachtofferschap ervaar ik niet, al sta ik er natuurlijk wel weer wat verder van af dan bijvoorbeeld mijn ouders.'

De Bruijn: 'De titel van mijn boek, *Ook mijn Holocaust*, was direct een opdracht aan mezelf: ik wilde het dichtbij laten komen. Ergens heel wrang natuurlijk, waarom zou je dat willen bij zoiets? Maar ik wilde het me toe-eigenen. Slachtofferschap was daarbij heel belangrijk. Het was iets waar ik juist troost in vond en daarmee kracht uit haalde.'

Denken jullie dat volgende generaties ook zo bezig blijven met de Holocaust en de Armeense genocide?

De Bruijn: 'Ik denk zelfs dat het een nog grotere rol zal spelen. Wij behoren volgens mij tot een generatie die openlijker spreekt over wat er is gebeurd dan generaties die het hebben meegemaakt. Zij groeiden op in een keurslijf waarin je je hoofd omhooghield, slachtofferschap was een vieze term. Die open houding zie je ook in het maatschappelijk debat, en ik denk dat er alleen maar meer ruimte voor komt.'

'Bij dit soort grote pijn komt erkenning nooit vanzelf'

Halici: 'Ik zie bij de discussie rond de Armeense genocide ook meer openheid. Turkse jongeren gaan bijvoorbeeld zelf op onderzoek uit naar wat er is gebeurd, boeken lezen. Ze luisteren niet alleen naar de opvatting van hun ouders. Daardoor ontstaat er ruimte voor dialoog. Het belangrijkste is dat mensen elkaar respecteren en niet alles persoonlijk maken. Sinan en ik moesten dat ook bij de documentaire: af en toe wilde ik hem wel op zijn bek slaan, en hij mij. Maar toen we wat afstand namen, kwamen we dichter tot elkaar. Ik hoop dat jonge Turken en jonge Armeniërs dat ook zullen doen. Het zou nog een paar generaties kunnen duren, maar ik ben best optimistisch.'

Sam de Graaff –Freelance journalist, schreef onder meer voor Het Parool, de Volkskrant en persbureau ANP

Philip was niet dood

Hoe moeilijk het is om als interviewer neutraal te blijven wanneer je met overlevenden en daders van genocide spreekt, ondervond Bart Nauta vijf jaar geleden in Rwanda. 'Waarom moest ik zo nodig hun pijn oprakelen? Wie dacht ik dat ik was?'

door Bart Nauta

Ooit zat ik naast een moordenaar, een genocidedader wel te verstaan. Hij zat links van me in een donkere kamer. Het opnameapparaat dat ik voor een interview met hem aandeed, nam de eerste secondes een intens drukkende stilte op. Een stilte die ik nu nog steeds niet durf terug te luisteren. Alleen een koe loeide indringend vanuit een aangrenzende stal. Terwijl de wanden op me leken af te komen zoals dat gebeurt in een koortsdelier, zocht ik hopeloos naar een openingsvraag. Dat had met één ding te maken: drie meter verderop zaten zijn slachtoffers. Zwijzaam wachtten ze op mijn vragen. Hoe was ik hierin verzeild geraakt, vroeg ik mezelf af. Waarom wilde ik dit gesprek zo graag?

Precies vijf jaar geleden zat ik daar in dat Rwandese huis, met de koeienstal en de lege kamers. Ik liep in 2016 een aantal maanden stage op de Nederlandse ambassade in Rwanda, als onderdeel van mijn master *Holocaust and Genocide Studies* aan de Universiteit van Amsterdam. In de schaduw van de Rwandese genocide,

committeerde Nederland en haar ambassade zich aan de wederopbouw van het land dat in 1994 verscheurd was door de massamoord op 800.000 Tutsi's en gematigde Hutu's door Hutu-extremisten. Nog altijd zijn er grote spanningen tussen de bevolkingsgroepen, bleek uit internationale onderzoeken die ik als stagiair minutieus bestudeerde.

Na een dag werk op de door airco gekoelde ambassade, bracht ik 's avonds de tijd soms door met een Rwandese vriend om gegrild geitenvlees (*nyama choma*) en bier (*mützig*) te drinken. Die avond had hij een paar van zijn vrienden meegenomen. Op het balkon van de kroeg praatten we onbezorgd over voetbal of muziek, zoals jongeren dat overal in de wereld doen.

Terwijl we een nieuw rondje bestelden, zei de een uit het niets, althans zo herinner ik het me, want het overviel me: 'Bart, het is wachten op een nieuwe genocide.' Wacht even, wat? Natuurlijk kende ik de cijfers, maar zo

Dorp in Rwanda

wantrouwen en boosheid minder centraal te staan en vormen geen barrière meer om mee te doen aan het sociale leven.

Duizenden Rwandezers hebben deze sociotherapie gevolgd, onder wie Jean, de genocidepleger links van me. Na een gevangenisstraf van 19 jaar kwam Jean in 2012 vrij. Hij schaamde zich voor zijn verleden en leefde geïsoleerd. Het lukte hem niet te re-integreren in de samenleving. Hij meldde zich daarom aan en wekenlang miste hij geen enkele sociotherapie. Op aanraden en met steun van zijn groepsgenoten en de sociotherapeuten, had hij een ding voor ogen: zijn slachtoffers om vergeving vragen. In dit geval waren de slachtoffers zijn eigen familie.

Voor hen zijn de door mij bestudeerde cijfers werkelijkheid en niet zomaar een getal uit een spreadsheet

Via mijn werk op de ambassade raakte ik bevriend met enkele medewerkers van het CBS. Een van hen, Sarabwe, wees me op het verhaal van Jean. Ik wilde hier graag over schrijven, pitchen aan een krant (wat overigens niet lukte) omdat het verhaal zo bijzonder is dat het verteld moet worden. Dus besloten Sarabwe en ik om Jean te gaan bezoeken. Op een warme dag in juni pakten we de bus en reisden van de hoofdstad Kigali naar een regiokantoor een uur verder. Vanuit daar trokken we per motor, ik achterop, door de groene bergen en over geasfalteerde wegen, waarop steeds minder auto's te zien waren. Tegen de tijd dat we op kronkelende zandpaden reden, zagen we alleen nog geiten grazen en spelende kinderen. Hier en daar lagen betonnen en door onkruid overwoekerde funderingen spookachtig in de heuvels. Het waren de huizen van slachtoffers geweest, gesloopt en geplunderd tijdens de genocide.

Het laatste stukje was niet te bereiken met de motor dus we gingen verder te voet. We kwamen aan bij een huis met de zo typische metalen daken van het soort dat ogen verblindt door de weerkaatsende zon. Sarabwe stelde me voor. Jean, een schuchtere kleine man van een jaar of vijftig in een te groot colbertje, zoals veel Rwandezers die dragen als ze naar de kerk gaan, gaf me een zachte handdruk. Zijn vrouw, die al die tijd nooit van zijn zijde week, was met hem mee en zei weinig tot

ernstig had ik het niet ingeschat. Voor hen zijn de door mij bestudeerde cijfers werkelijkheid en niet zomaar een getal uit een spreadsheet. Overvallen als ik was, heb ik niet doorgevraagd. Dat is soms het beste om te doen. Alllicht hadden ze zelf de genocide overleefd en waren ze nog altijd op hun hoede.

Om sociale cohesie tussen bevolkingsgroepen te vergroten, ondersteunde de Nederlandse ambassade het *Community-Based Sociotherapy Program* (CBS), dat sociotherapie biedt aan overlevenden en daders van genocide, en anderen die indirect de consequenties van dat verleden hebben ervaren. Onder leiding van twee Rwandese sociotherapeuten komt een twaalfkoppige groep vijftien weken lang wekelijks bijeen, in een kerk of schoolgebouw, in de openlucht of bij iemand thuis. Door samen te lachen, te dansen en te zingen gaan mensen zich veilig voelen en zien ze ruimte om openlijk te praten, ook over het verleden. Door de erkenning en empathie van de groep komen de trauma's, de angsten, het

Foto Shutterstock

niets. Voor het huis wachtten ook Veronique, iets jonger en iets langer dan Jean maar net zo gespannen, met een gekleurde doek om haar hoofd gewikkeld, en haar zoon Philip, een jongen van in de twintig. Hij was klein en had, zoals veel kinderen in Rwanda, geen haar op zijn hoofd, waardoor hij er een stuk jonger uit zag.

We gingen naar binnen, de donkere kamer in en namen plaats op houten bankjes. Sarabwe zou voor me vertalen. Ik hoefde alleen het opnameapparaatje op mijn iPad aan te zetten. Maar een interview met hen allen tegelijk in dezelfde ruimte had ik niet verwacht. Ik dacht aan meerdere gesprekken, één voor één, om enigszins vat te hebben op de emoties van de betrokkenen, met hulp van de expertise van Sarabwe natuurlijk. Maar deze situatie, waarin iedereen zijn eigen verdriet, boosheid en schaamte meenam, was potentieel explosief, dacht ik, terwijl bij mij de spanning toenam.

Nu realiseerde me ik hoe moeilijk het kan zijn om als toehoorder neutraal te blijven

Ik schaamde me ook, want waarom moest ik zo nodig hun pijn oprakelen? Wie dacht ik dat ik was, een broekie met een iPad, om met hen over zulk zwaar verleden te praten? Wat nog prangender was: hoe begin je dit interview? Aan wie vraag je wat? De koe loeide nog maar eens, terwijl ik stamelde ('uhm, oké, uhm, oké') en zocht naar de juiste woorden.

Mijn eerste vraag was voor Jean, of hij mij kon meenemen naar 1994. Hij vertelde dat hij destijds dertig jaar was en lid van de *Interahamwe*, een levensgevaarlijke militie. Jean was berucht in zijn regio voor zijn aandeel in de genocide. Veronique is zijn nicht, moeder van haar zoon Philip, destijds een peuter. De vader van Philip was Tutsi, wat in de patriarchale samenleving inhoudt dat Philip ook tot die etniciteit behoort en dus in 1994 in levensgevaar was.

Zevenentwintig jaar geleden kwam Jean hier op deze bergkam bij dit huis aan, om zijn eigen neefje van twee te vermoorden. Hij gooide het kindje tegen de buitenmuur, precies op de plek waar ik zat, aan de andere zijde van de wand. Met een knuppel – de genocide werd veelal gepleegd met landbouw- en jachtgereedschap, zoals kapmessen en speren – sloeg hij vervolgens in op het hoofd van Philip. Voordat Jean wegging, beval hij Veronique haar zoon te begraven. Veronique vertelde me

dit met rode, door tranen belopen ogen, in vlagen van woede en verdriet. Haar zoon Philip zat kalm naast haar. Jean keek naar de grond.

Maar Philip was niet dood. Hij was bewusteloos, zwaar gewond en bloedde hevig. Dankzij de zorg van zijn moeder kon hij herstellen. Regelmatig ontmoet hij mensen die ervan uitgingen dat hij dood was, vertelde hij. Philip neemt medicatie voor de gevolgen die de aanval had op zijn hersenen. In 2016 was Philip 24 jaar – even oud als ik. Ergens had ik het idee dat Philip niet alles meekreeg, zo kalm als hij daar zat, wat misschien te maken had met de gevolgen van zijn verwondingen.

Zowel Philip als Jean participeerde in sociotherapie en via de therapeuten werd er contact tussen hen gelegd. Philip wilde Jean in eerste instantie niet vergeven, totdat zijn moeder hem kon overtuigen. Tijdens een emotionele ceremonie in 2016, biechtte Jean zijn daden op, toonde berouw en bood hen een symbolische gift aan. Philip en Veronique vergaven hem, tot grote dankbaarheid van Jean, die naar eigen zeggen zijn menselijkheid had verloren tijdens de genocide. Deze vergeving zou hem weer menselijk maken.

COMMUNITY-BASED SOCIO THERAPY

Bron: CBS Rwanda

Sociotherapiegroep, Nyamagabe District, Rwanda

Community-based sociotherapy (CBS) is een psychosociale groepsbenadering gericht op het herstellen en versterken van sociale cohesie en gevoelens van veiligheid, vertrouwen en waardigheid in samenlevingen die geraakt zijn door gewelddadige conflicten. De methode is in 2005 in Rwanda ontwikkeld door een Nederlandse sociotherapeut in samenwerking met diverse Rwandese organisaties. In 2016 is van daaruit de organisatie *Community Based Sociotherapy Rwanda* (www.cbsrwanda.org) opgericht en in 2019 het *International Institute for Community Based Sociotherapy* (www.iicbs.org), een netwerk van organisaties die in verschillende landen CBS implementeren.

Foto: Flickr

Community-Based Sociotherapy in Rwanda.

Na een gesprek van uur liepen we naar buiten voor een groepsfoto. De zon scheen, de spanning was gezakt. Jean omhelsde Veronique kort maar welgemeend en ieder ging vervolgens zijns weegs. Toen we wegliepen vroeg ik Jean, zoals Louis Theroux dat pseudo-naïef ook doet, of hij me kon aanwijzen waar hij in 1994 gedaan had wat hij had gedaan. Waar hij Philip wilde ombrengen. Jean maakte zich er zeer ongemakkelijk nee-schuddend van af. Zijn ongemak trof me en ik had meteen spijt van deze idiote actie. Waarom vroeg ik hem dat in hemelsnaam? Was het een bescheiden wraak, en deed ik het dus voor Philip? Nam ik het voor hem op en had ik onbewust partij gekozen?

In een samenleving waar overlevenden naast daders wonen, is vergeving eerder noodzaak dan luxe

Ik had het meeste met Philip te doen. We hebben precies dezelfde leeftijd maar het verschil tussen onze levens kon niet groter zijn. Het schelle contrast tussen mij, een stagiair die meer dan zesduizend kilometer naar Oost-Afrika vloog, en Philip die zijn leven lang nooit ergens anders heeft gewoond dan op de plaats waar hij de dood had moeten vinden.

Vraag naar de geschiedenis, zonder je erin te mengen, hanteer empathische distantie: ik kende de regels. Nu realiseerde me ik hoe moeilijk het kan zijn om als toehoorder neutraal te blijven. Ik voelde aversie voor Jean, maar ook waardering voor zijn komst; medelijden met Veronique en Philip; en schaamte voor mezelf, het gevoel dat ik hun iets aandeed, mezelf een blik in hun leven had gegund. Wat overheerste bij mij was koortsachtige verwarring.

Doodvermoeid thuis op de bank in Kigali, vroeg ik me af in hoeverre je iemand echt kan vergeven. Voordeel van de twijfel, zou je haast willen zeggen. Maar ik ben de laatste die hier iets van kan vinden. Ik deel mijn stad niet met degenen die mij of mij familie iets hebben aangedaan, in tegenstelling tot Veronique, Philip en Jean. Zij komen elkaar regelmatig tegen op straat en in de kerk. In een samenleving waar overlevenden naast daders wonen, is vergeving eerder noodzaak dan luxe. Philip bouwde ten tijde van het interview zijn eigen huis op honderd meter van het voorval. Jean beloofde Philip mee te helpen met de bouw en als het eenmaal af is dan zou Jean bij Philip op bezoek komen. Ik weet niet of dat ooit gebeurd is. Vijf jaar later, hoop ik van wel.

Bart Nauta - Beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en eindredacteur van Impact Magazine

Tijdelijk monument

Srebrenica

Adnan:
 ‘Zelf breng ik al jaren elke vakantie door in Bosnië, om het lichaam van mijn oma te vinden. Ze overleed tijdens de oorlog in Srebrenica, maar waar? Ik wil haar vinden, voordat mijn moeder overlijdt, zodat zij het boek kan sluiten.’

Amra:
 ‘De oorlog heeft mij geleerd om bewust te zijn over hoe we praten over mensen met andere achtergronden. Want woorden hebben impact. Positief of negatief.’

Foto: Remco Koers/ANP

In juli 2020 was het 25-jaar geleden dat de genocide in Srebrenica plaatsvond. Een monument om deze tragedie te herdenken is er niet, daarom maakte het collectief Bosnian Girl een tijdelijk monument op het Plein in Den Haag, de plek waar elk jaar op 11 juli herdacht wordt. De installatie, die momenteel rondreist, bestaat uit 25 portretten van 25-jarige Bosnisch-Nederlandse jongeren. Allen hebben Bosnische roots maar zijn in Nederland geboren of opgegroeid, de genocide heeft ook hun leven beïnvloed. Zij symboliseren door hun dubbele identiteit de verbondenheid van de Nederlandse en Bosnische geschiedenis. Onder de foto's, gemaakt door fotografe Robin de Puy, staat geschreven waarom zij het belangrijk vinden deze gebeurtenis te herdenken. Alle foto's en verhalen zijn te zien op de website srebrenicaisnederlandsegeschiedenis.nl

NARRATIEVE EXPOSURE THERAPIE (NET)

Een 4-daagse opleiding waarin het levensverhaal van de client centraal staat. Na uitgebreide psycho-educatie wordt een levenslijn gelegd waarna de gebeurtenissen chronologisch worden gereconstrueerd en doorgewerkt, waarbij imaginaire / narratieve exposure plaatsvindt en de gebeurtenissen in hun context worden besproken. NET is een kortdurende, evidence-based behandelvorm, specifiek ontworpen voor de behandeling van de (complexe) posttraumatische stress stoornis (PTSS) ten gevolge van meervoudige traumatiserende gebeurtenissen (bijvoorbeeld bij vluchtelingen, militairen of getroffenen van vroegkindelijk seksueel misbruik).

SUPERVISIEMIDDAG NET

Na het afronden van de 4-daagse NET opleiding onder supervisie werken aan NET-vaardigheden onder leiding van een ervaren NET behandelaar/supervisor

BEKNOPT ECLECTISCHE PSYCHOTHERAPIE VOOR PTSS (BEPP)

In de 4-daagse BEPP opleiding worden de werkzame elementen uit verschillende therapierichtingen op een logische manier samengebracht, zoals psycho-educatie, imaginaire exposure, gebruikmaking van brieven schrijven en memorabilia, psychodynamische inzichten in de betekenisfase en een afscheidsritueel.

TRAUMATISCHE ROUW

Tijdens de 2-daagse opleiding maken de deelnemers kennis met diagnostiek en behandeling van traumatische rouw en worden diverse behandelinterventies praktisch geoefend. Tevens wordt er aandacht besteed aan cultuursensitieve diagnostiek, omdat rouw in verschillende culturen verschillende uitingsvormen heeft.

BASISOPLEIDING PSYCHOTRAUMA VOOR BIG (I.O.)

De 5-daagse opleiding biedt de grondbeginselen voor het werk van een psychotraumatherapeut i.o.. Het opvangen, begeleiden en behandelen van mensen die schokkende ervaringen hebben meegemaakt, vraagt specifieke competenties van de dienstverlener. De opleiding biedt de hulpverlener een raamwerk om complexe posttraumatische psychopathologie in kaart te brengen en op grond daarvan een behandelplan op te stellen.

CAPS 5 VOOR BIG

De Clinician-Administered PTSD Scale (CAPS) is de gouden standaard voor het stellen van de diagnose posttraumatische stressstoornis (PTSS). In deze 1-daagse opleiding worden de inhoud en psychometrische kwaliteiten van de CAPS5 besproken en leert de deelnemer de CAPS5 af te nemen.

7ROSES EMPOWERMENT METHODIEK

7ROSES richt zich op het ondersteunen van het herstelproces na schokkende gebeurtenissen met een zeer ontwrichtende werking. Opleiding van 2,5 dag waarin het vergroten van de eigen (draag)kracht centraal staat. Hervinden van de eigen kracht en hulpbronnen uit de omgeving benutten door herstel van sociale verbondenheid en betekenisgeving aan het gebeurde.

CULTUURSENSITIEF BEHANDELEN

Psychotherapie met cultureel diverse patiënten

De 2-daagse opleiding geeft handvatten om de slagingskans van psychotherapie met een cultureel diverse patiëntengroep te vergroten door cultuursensitieve aanpassingen in het therapeutisch proces in te zetten. De opleiding biedt hulpmiddelen en vaardigheden om bij depressie, angst, lichamelijke klachten en trauma tot een succesvollere therapie te komen.

INTRODUCTIE PSYCHOTRAUMA

Deze 3-daagse introductie is voor iedereen die meer wil weten over psychotrauma en PTSS en hierin werk en/of dagelijks leven mee te maken heeft. Er is de mogelijkheid om in te gaan op vragen over trauma of PTSS die men in de dagelijkse praktijk tegenkomt. Deze cursus is gericht op kennisoverdracht, er worden geen vaardigheden aangeleerd (HBO niveau).

ARQ Academy

ARQ Academy verzorgt opleidingen en kennisoverdracht voor ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum. Het volledige opleidingsaanbod met data is te vinden op de website van ARQ Academy: academy.arq.org

Holocaust Narratives

Trauma, Memory and Identity Across Generations

Thorsten Wilhelm

ROUTLEDGE 1ST EDITION 2020, 218 PAGINA'S, ISBN 9780367442972

In dit boek wordt het narratief geanalyseerd en de betekenis daarvan voor opeenvolgende generaties. In dit geval gaat het vooral om het trauma van de Holocaust en hoe de verhalen hierover door generaties heen veranderen, hun betekenis hebben en de verbinding aangaan met een verleden dat niet vergeten mag worden. Het narratief als sleutel tot structurering van het trauma voor zowel het individu als het collectief.

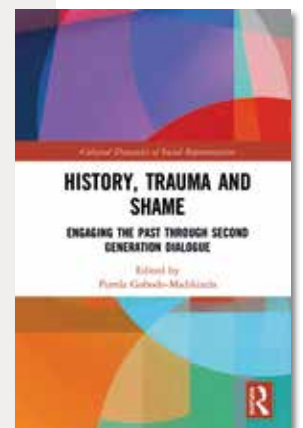
History, Trauma and Shame

Engaging the Past through Second Generation Dialogue

Pumla Gobodo-Madikizela (red.)

TAYLOR & FRANCIS LTD 2020, 210 PAGINA'S, ISBN 9781138307834

Dit boek onderzoekt de (aanhoudende) dialoog over het verleden tussen kinderen van overlevenden van de Holocaust en nazaten van gezinnen waarvan de ouders direct of indirect betrokken waren bij nazi-misdaden. Vanuit een autobiografisch narratief perspectief onderzoeken de hoofdstukken in het boek de raakvlakken tussen geschiedenis, trauma en schaamte, en hoe verandering en transformatie zich in de loop van de tijd ontfouwen. Hoe leeft het trauma van de Holocaust in het 'dagelijkse' leven van nakomelingen van overlevenden? En hoe bouwen samenlevingen met een geschiedenis van genocide en massaal politiek geweld vertrouwensrelaties op en hoe ontstaat verzoening?

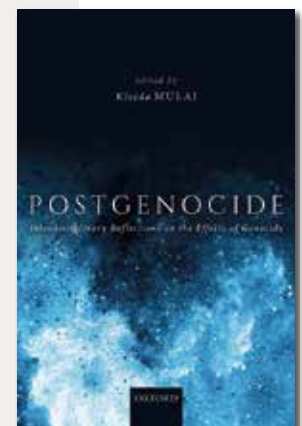
Postgenocide

Interdisciplinary Reflections on the Effects of Genocide

Klejda Mulaj (red.)

OXFORD UNIVERSITY PRESS 2021, 323 PAGINA'S, ISBN 9780191895189

Siri Driessen deed kwalitatief onderzoek naar beweegredenen van 'oorlogstoeristen' en focuste zich op vier groepen bezoekers: Nederlandse militairen die op slagveldtour gaan, Bosniëveteranen die een terugkeerreis ondernemen, Europese jongeren die in hun vakantie vrijwilligerswerk doen op voormalige oorlogslocaties, en deelnemers aan de jaarlijkse vredesmars naar Srebrenica. Het blijkt dat zo'n reis voor veteranen een louterende werking kan hebben, en ze concludeert dat - mits goed voorbereid en uitgevoerd - het een rol kan spelen bij het verwerken van traumatische oorlogsherinneringen.

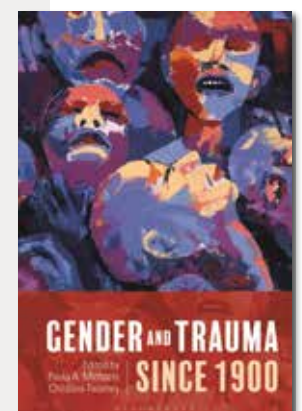

Gender and Trauma since 1900

Paula A. Michaels, Christina Twomey (Eds.)

BLOOMSBURY PUBLISHING PLC 2021, 296 PAGINA'S, ISBN 9781350145368

Elf casestudies van over de hele wereld (Australië, Groot-Brittannië, Indonesië, Italië, de Sovjet-Unie, Oost-Timor, de Verenigde Staten en Vietnam) worden in dit boek samengebracht, samen met methoden uit geschiedenis-, gender- en communicatiestudies om na te gaan hoe trauma in de 20e en 21e eeuw werd begrepen naast het begrip gender. Met hoofdstukken over oorlog, politieke onderdrukking, ontheemding, verkrachting en bevalling worden twee transformaties in de 20e eeuw belicht: de transformatie van de getraumatiseerde van dader naar slachtoffer en het toegenomen begrip voor de psychologische gevolgen van aanranding en huiselijk geweld.

De levende erfenis van trauma transformeren

Een werkboek voor getraumatiseerde mensen en therapeuten

Janina Fisher & Ghislaine de Thouars

UITGEVERIJ MENS! 2021, 152 PAGINA'S, ISBN 9789463160575

Traumatische ervaringen kunnen, ook jaren later, leiden tot een erfenis van symptomen. Getraumatiseerden kunnen hun ervaringen pas transformeren zodra ze begrijpen dat hun symptomen en reacties normale responsen op abnormale gebeurtenissen zijn. Ze hebben handvatten nodig om te kunnen werken aan de symptomen die hun dagelijkse bezigheden bemoeilijken en een belemmering zijn om een leven na het trauma op te bouwen. Dit werkboek helpt daarbij met o.a. stap-voor-stapstrategieën en werkbladen om te oefenen met vaardigheden die verlichting geven.

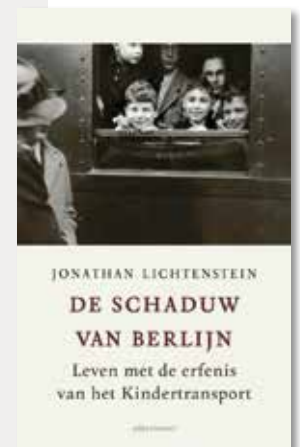
De schaduw van Berlijn

Leven met de erfenis van het Kindertransport

Jonathan Lichtenstein

UITGEVERIJ ATLAS CONTACT 2021, 304 PAGINA'S, ISBN 9789045042558

In dit boek reist Jonathan Lichtenstein met zijn bejaarde vader Hans naar Berlijn. Diezelfde reis maar dan in omgekeerde richting maakte Hans Lichtenstein vlak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog met een van de Kindertransporten uit Nazi-Duitsland, van waaruit hij ontsnapte naar Groot-Brittannië. Tijdens de reis komt aan het licht hoezeer de moeizame relatie tussen vader en zoon rechtstreeks verband houdt met het traumatische verleden. En ontdekt de zoon welke last (die hijzelf ook ervoer, maar niet kon duiden) de vader draagt, namelijk dat de laatste als enige van zijn familie de oorlog overleefde.

Geen makke schapen

Martijn Katan

PROMETHEUS 2021, 184 PAGINA'S, ISBN 9789044646429

De bekende biochemicus en emeritus hoogleraar in de voedingsleer Martijn Katan reconstrueert de levens van zijn Joodse familie met o.a. de vraag: wie van hen heeft zich in de oorlog actief verzet? Hij ontdekt dat het grote aantal verzetsmensen onder Katans Joodse verwanten geen uitzondering blijkt te zijn. Met cijfers laat hij zien dat het percentage verzetsstrijders onder Joden hoog was en dat zij zich dus niet 'als makke schapen lieten wegvoeren', zoals vaak wordt gesuggereerd.

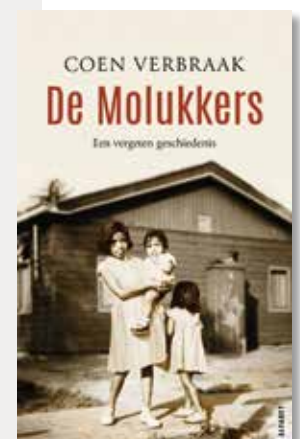
De Molukkers

Een vergeten geschiedenis

Coen Verbraak

ALFABET UITGEVERS 2021, 232 PAGINA'S, ISBN 9789021340005

In het voorjaar van 1951 werden 12.500 Molukkers per schip naar Nederland gehaald. Een groot deel had als KNIL-soldaat deelgenomen aan de Dekolonisatieoorlog. Ze zouden hier maar tijdelijk blijven. Gaandeweg werd echter duidelijk dat ze niet zouden terugkeren naar hun thuisland. De Molukse gemeenschap begon in dat voorjaar van 1951 aan een ongewilde ballingschap in Nederland. Verbraak gaat in gesprek met inmiddels 4 generaties Molukkers en vertelt daarmee het verhaal van de eerste generatie die uiteindelijk dof berustte in zijn lot, van de tweede generatie die zich juist fel verzette en de derde en vierde generatie die zich vervolgens schijnbaar moeiteloos lijken aan te passen.

Het vergeten kwaad

De herinneringen van cineast Jonas Mekas

Peter Delpout

UITGEVERIJ ATLAS CONTACT 2021, 274 PAGINA'S, ISBN 9789045043494

Een persoonlijk essay over geschiedschrijving versus individuele herinnering. Naar aanleiding van onderzoek naar de door Delpout bewonderde Litouws-Amerikaanse cineast Jonas Mekas die door historicus Michael Casper in 2018 beschuldigd werd bepaalde gebeurtenissen in het Litouwen van de Tweede Wereldoorlog bewust te hebben vergeten of verkeerd te hebben voorgesteld. Voor waar aannemen en overgaan tot de orde van de dag? Of de beschuldigingen terzijde schuiven? Of de confrontatie aangaan?

Verdriet en boterkoek

Hoe de oorlog is verdwenen

Margalith Kleijwegt

UITGEVERIJ ATLAS CONTACT 2021, 208 PAGINA'S, ISBN 9789045042107

Journalist Margalith Kleijwegt vertelt het verhaal van haar moeder Netty Rosenfeld, haar tante Esther en neef Jaap die ondergedoken zaten tijdens de Tweede Wereldoorlog, maar overleefden. Tegelijkertijd vertelt ze het verhaal over de gespleten houding tegenover de Joodse identiteit, die Netty had afgezworen na de oorlog en over haarzelf en haar zoon en de kinderen van neef Jaap, de derde generatie voor wie de oorlog wel bestaat, maar tegelijk ook lang geleden is

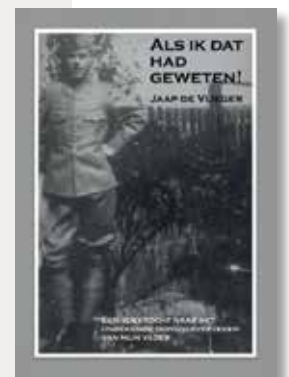

Als ik dat had geweten!

Jaap Vlieger

JAAP VLIAGER 2021, 230 PAGINA'S, ISBN 9789464067330

De voor hem 'streng, keiharde en ongevoelige' vader van Jaap de Vlieger werkte samen met twee broers en meerdere vrienden noodgedwongen tijdens de Tweede Wereldoorlog als dwangarbeider in het kader van de 'Arbeitseinsatz' in Kiel, Duitsland. Na de oorlog werd hier nooit over gepraat en om de houding van zijn vader te duiden gaat hij in dit boek op zoek naar de impact die deze periode in Duitsland op zijn vader (en later zijn gezin) heeft gehad.

Hou-Zee!

Dreggen in een beerput van een nationaalsocialistische familie

Rob Pijpers

UITGEVERIJ VERBUM, 2021, 187 PAGINA'S, ISBN 9789493028494

Na de oorlog werd door NSB'ers veelal gezwegen over hun vroegere doen en laten, ook en met name tegenover hun nazaten. De auteur, afkomstig uit een 'doorgewinterd NSB-milieu' ontfaelt in dit boek het oorlogsverleden – en de nasleep daarvan – van zijn familieleden (maar geeft ook een algemeen beeld van NSB'ers), die vanaf de oprichting van de NSB begin jaren dertig hun ziel en zaligheid in 'de beweging' staken en na Dolle Dinsdag in september 1944 de wijk namen naar het 'beminde' Duitse buurland. 'Wat moet je met een dergelijk stel onzalige voorzaten?', aldus de auteur.

Deze rubriek wordt samengesteld door de ARQ-bibliotheek | Information Support
oorlog.arq.org/nl/arq-bibliotheek

ARQ-boekenreeks

Toward an integrated understanding of traumatic grief

Connecting prolonged grief, posttraumatic stress, and depression symptoms in traumatically and non-traumatically bereaved individuals

Manik Delantik, Proefschrift 2020

ISBN 9789464020717

Complexe rouw begrijpen en behandelen

- en andere vraagstukken voor de psychotraumatologie

Paul Boelen, oratie 2016

e-book, ISBN 9789058758590

Treating trauma-related disorders in later life

Jeannette Lely, proefschrift 2019

ISBN 9789463236430

Psychotrauma wel beschouwd

Liber amicorum voor prof. dr. Rolf Kleber

Peter van der Velden, Trudy Mooren en

Jeroen Knipscheer (red.), 2015

ISBN 978905875467

Supporting civilians and professionals after crisis

Implications for psychosocial care

Juul Gouweloos-Trines, proefschrift 2018

ISBN 9789463233552

An eye for complexity

EMDR versus stabilisation in traumatised refugees

Jackie June ter Heide, proefschrift 2015

ISBN 9789089539175

Psychodiagnostic assessment with refugees

Studies on the Cultural Formulation Interview and Somatization

Hans Rohlof, proefschrift 2018

ISBN 9789462339750

Levensverhalen en psychotrauma

- Narratieve exposure therapie in theorie en praktijk

Ruud Jongedijk, 2014

ISBN 9789461056375

Setting the stage for recovery

Improving veteran PTSD treatment effectiveness using statistical prediction

Joris Haagen, proefschrift 2017

ISBN 9789462336766

A new generation

How refugee trauma affects parenting and child development

Elisa van Ee, proefschrift 2013

ISBN 9789461057631

Crossing borders

- Trauma and resilience in young refugees.

A multi-method study

Marieke Sleijpen, proefschrift 2017

ISBN 978902409402

Mental health in war-affected populations

Pim Scholte, proefschrift 2013

ISBN 9789461057631

Over grenzen

Liminaliteit en de ervaring van het verzet

Ismee Tames, oratie 2016

e-book, ISBN 9789024406791

Long term psychosocial consequences

- For disaster affected persons belonging to ethnic minorities

Annelieke Drogendijk, proefschrift 2012

ISBN 9789461056382

Joanne Mouthaan

COLUMN

Waar was jij toen...

Meestal vragen we dit elkaar bij een voetbalfinale, een ramp, een ervaring die de wereld in een ander perspectief zet. Het belang van het thema van deze Impact, Generaties, is voor mij echt een gevalletje 'waar was jij toen'.

Het was op een internationaal psychotraumacongres, en ik zat bij een sessie over de vicieuze cirkel van seksueel geweld. En ja, je kunt het een pats-boem moment noemen. Waarom het niet eerder was gebeurd, geen idee. Waarschijnlijk is dat het verschil tussen iets kennen en iets weten. En toch landde het pas daar, op dat moment, echt: niemand is een onbeschreven blad. Op het moment van je geboorte staan de ervaringen van je voorouders geëtsd in de vezels van je lichaam. Voor de meesten van ons worden diezelfde ervaringen ook in gedrag doorgegeven. Je hardware verwacht al een bepaalde software te kunnen runnen. En die software heeft vervolgens ook een verwachte output. Wat jouw ouders meemaakten, wat hun ouders meemaakten en hoe zij ermee zijn omgegaan, maakt deel uit van hoe jij nu omgaat met wat je meemaakt. Dat kan je kwetsbaar maken, maar ook veerkrachtig.

Niet alleen wat je is overkomen, ook wat je hebt overkomen, geef je door.

Nieuwe generaties bouwen voort op de fundamenten van de eerdere en kunnen die ook verstevigen. Fascinerende materie voor alle vezels van het psychotraumaveld, van preventie tot diagnostiek en behandeling, en die ook op het gebied van kennisdeling en kennisoverdracht binnen de NtVP stof tot nadenken geeft. Wat we nu doen, legt de basis voor de toekomst. Hoe zorgen we ervoor dat de volgende generatie psychotrauma-professionals goed toegerust is om hierop voort te bouwen? Kijk, luister en praat graag mee in dit jubileumjaar over de fundamenten en de bouwstenen door de eerdere en toekomstige NtVP-generaties. Ben jij erbij?

Over NtVP

De Nederlandstalige Vereniging voor Psychotrauma (NtVP) is een onafhankelijke vereniging, die streeft naar continue kwaliteitsverbetering op het gebied van psychotraumatologie voor diegenen die zich professioneel of binnen een professionele organisatie met psychotrauma bezighouden.

De NtVP maakt deel uit van de Europese vereniging voor Psychotrauma (ESTSS). De ESTSS heeft verbindingen met een groot aantal nationale verenigingen, waardoor een Europees breed netwerk van Psychotrauma verenigingen ontstaat.

COLOFON

Dit katern wordt verzorgd door de werkgroep
Communicatie van de Nederlandstalige Vereniging
voor Psychotrauma.

Redactie: Joanne Mouthaan
Contact: info@NtVP.nl
© NtVP 2021

De generaties van de NtVP

door Sophie van Leeuwen en Joanne Mouthaan

Al vijftien jaar zet de NtVP zich in voor betere zorg en kennisverspreiding van de psychotraumatologie. In het vorige katern keken we vooruit naar de doelen die we hebben voor de toekomst. Minstens even belangrijk is het om stil te staan bij de groei die we hebben doorgemaakt. Immers: door onze voorgangers te eren kunnen we blijven leren. Een kort geschiedenislesje.

Een vereniging in eigen taal

Inmiddels kunnen vakgenoten uit meer dan twintig Europese landen lid worden van een nationale of taalspecifieke vakvereniging voor psychotrauma, maar eigenlijk is dit een redelijk recente ontwikkeling. In 1993 werd de *European Society for Traumatic Stress Studies* (ESTSS.org) opgericht. Destijds nog geen overkoepelende organisatie voor verenigingen uit verschillende landen, maar een individuele ledenvereniging. In 2006 richtten Thea de Jong, Ton de Wijs, Jan-Wilke Reerds en Berthold Gersons naar eerder voorbeeld van onze oosterburen een vakvereniging in de eigen taal op, de Nederlandstalige Vereniging voor Psychotrauma. Vakspecifieke informatie in de eigen taal bleek een grote behoefte te vervullen en vele Europese landen volgden het Duits- en Nederlandstalige voorbeeld op. Mede in erkenning voor de linguïstische en culturele verschillen en rijkdom binnen Europa werd de ESTSS de verbindende factor tussen deze verenigingen.

Vruchtbare grond

De Nederlandse bodem bleek vruchtbare grond voor verdieping op het gebied van psychotrauma. Enerzijds

was er in de gezondheidszorg en bij het bredere publiek toenemende aandacht voor, mede door de oprichting van Centrum '45 in 1973. Anderzijds speelden de georganiseerdheid van onze onderzoekscultuur en de groeiende populariteit van EMDR-behandelingen in Nederland een belangrijke rol. Inhoud, en niet methode, was het leidende principe: wat is trauma, welke gevolgen heeft trauma voor mensen, en wat kan je daaraan doen op het niveau van het individu en de samenleving? Nog steeds is dit voor de vereniging een belangrijk speerpunt en een blijvend onderscheidend kenmerk van andere, op methode gerichte psychotherapieverenigingen. In de Psychotrauma Masterclass Serie die in het eerste kwartaal van 2021 werd georganiseerd in samenwerking met Psyflicx, ARQ Centrum'45 en Reinier van Arkel, is een breed scala aan behandelmethoden voor verschillende doelgroepen besproken.

Goede zorg onderscheiden van beunhazerij

Ook op het gebied van certificering besloot de NtVP het Duitse voorbeeld te volgen. Het certificeringsprogramma was daar heel succesvol en werd vanuit overheidswege erkend. De NtVP wilde met een certificering tot psycho-

traumatherapeut de kwaliteit van Nederlandse traumazorg waarborgen, door criteria te formuleren die kwalitatieve zorg weergeven. Goede zorg van beunhazerij onderscheiden dus. Ton de Wijs vervulde hierin een sleutelrol en stelde commissies in voor certificering en accreditatie. De accreditatiecommissie toetst of geboden onderwijs aan de kwaliteitscriteria van NtVP voldoet. In de loop van de jaren is het certificeringsprogramma uitgewerkt en geïmplementeerd met een groeiend aantal leden dat zich wilde laten certificeren. Vijf jaar geleden stond de teller op 80 geregistreerde psychotraumatherapeuten. Inmiddels zijn dat er meer dan 270. Momenteel wordt er gewerkt aan een herregistratietraject vanuit de wens en de noodzaak om de vakkennis actueel te houden.

Goede zorg voor psychotrauma is niet beperkt tot psychologische behandeling. Er is een toenemende behoefte om heldere kwaliteitscriteria op te stellen en te toetsen voor GGZ-professionals uit het brede werkveld van de psychotraumazorg. Als eerste is daarom een accreditatie- en certificeringstraject voor psychosociale nuldelijns ondersteuning opgezet voor instellingen die de opvang na rampen en crises organiseren. Ook leggen we momenteel de hand aan de kwaliteitseisen voor psychotraumazorg door hbo-professionals en verkennen we de opzet van een certificeringstraject voor psychotraumazorg aan kinderen en jongeren.

Ook op Europees niveau werkt de NtVP mee aan certificering. Trudy Mooren, Ton de Wijs en Kyra Cornelissen hebben bijgedragen aan het ESTSS-certificeringsprogramma voor psychotraumatherapeuten en een vertaling van het Nederlandse curriculum. Met name landen waarin psychotraumaklachten nog niet als zodanig erkend worden, hebben behoefte aan kwaliteitsbepaling en training.

Zo werken Rolf Kleber, Ton de Wijs en Trudy Mooren in samenwerking met ESTSS aan een training in psychotraumatologie in Oekraïne. Parallel is bij de ESTSS een programma voor kinderen en jongeren in ontwikkeling.

Behoeft aan communicatie

Met de stijging van het ledenaantal – van 420 in 2016 naar 640 anno nu – groeide ook het bereik, en daarmee veranderde de behoefte aan communicatie met en tussen de leden. In 2015 werd de communicatiecommissie opgericht met de taak informatie te verspreiden vanuit de vereniging en ontwikkelingen in het vakgebied te monitoren en te delen. De commissie groeide en bestaat inmiddels uit acht vrijwilligers en twee communicatiemedewerkers die zich inzetten voor de nieuwsbrief, website en sociale mediakanalen. Ook de nieuwsbrief werd voller en rijker; het verenigingsnieuws werd uitgebreid met interviews met experts, externe betrekkingen en verslagen van nationale en internationale activiteiten en evenementen. LinkedIn en Twitter werden steeds frequenter ingezet. Inmiddels wordt de nieuwsbrief verstuurd naar 950 ontvangers en worden er via het LinkedIn-account van de vereniging op dagelijkse basis berichten gedeeld met meer dan 7000 connecties.

Een nieuwe website

In 2016 werd de nieuwe website gelanceerd met als doel de leden goede toegang te geven tot informatie uit het vakgebied en op de hoogte te brengen van de ontwikkelingen binnen de vereniging. Inmiddels wordt de website druk bezocht en weten mensen uit het veld deze te vinden om onder andere op de hoogte te blijven van nieuws, evenementen en lopend onderzoek, meetinstrumenten te raadplegen en inhoudelijke artikelen en blogs te lezen. Ook mensen die op zoek zijn naar een psychotraumatherapeut of informatie over trauma weten de website steeds beter te vinden. Toch zijn we van mening dat de website toe is aan een update en dat staat dan ook op de planning, naar aanleiding van het ledenonderzoek dat een aantal maanden terug is uitgevoerd.

Dankzij onze voorgangers hebben we kunnen groeien tot waar we nu staan en zullen de generaties hierna deze groei verder voortzetten. Voor de nieuwe NtVP generatie staat een brede oriëntatie op het psychotraumawerkveld voorop, samen met de verdere professionalisering van de verenigingsprocessen. Op naar de volgende vijftien jaar!

Gezond werken in tijden van zware mentale belasting

Wat kunnen organisaties leren van Defensie?

In de Supervisie rubriek beantwoorden experts uit het netwerk van NtVP uw vragen over onderwerpen uit het brede werkveld van de psychotraumazorg. Hebt u een vraag over indicatiestelling, behandeling of wetenschap over psychotrauma? Stuur hem naar info@NtVP.nl onder vermelding van Impact Supervisie.

De vraag

Het afgelopen pandemiejaar heeft aan organisaties duidelijk gemaakt dat gezond werken staat of valt met goede voorbereiding op en opvang na mentaal belastende omstandigheden. Van Defensiemedewerkers wordt verwacht dat ze inzetbaar blijven, ondanks de fysieke en mentale uitdagingen. Als zorgprofessional vraag ik me af welke wetenschappelijk gefundeerde principes Defensie hierbij toepast. Deze principes zijn vast ook te vertalen naar andere organisaties, waar medewerkers onder bijzondere omstandigheden moeten werken en de inzetbaarheid op peil moet blijven. Met andere woorden, wat kunnen organisaties leren van deze lessen van Defensie?

Anoniem

Antwoord van de experts

Vanaf het begin van de COVID-19 periode krijgen we bij Defensie vragen over hoe we medewerkers voorbereiden op en opvangen na zware mentale belasting. Als Defensie-organisatie hebben we jaren ervaring met medewerkers die in binnen- en buitenland in intensieve omstandigheden werkzaam zijn en moeten blijven. Vanuit wetenschappelijk onderzoek en 'best practices' hanteren we de volgende punten:

Stress normaliseren

'Stress is een normale reactie op een abnormale situatie' is een van de uitgangspunten tijdens lessen en trainingen. Stress heeft naast negatieve ook positieve kanten en hoort bij het werk [1,2]. Stress geeft focus en stelt iemand in staat meer aan te kunnen dan vooraf gedacht. Omgaan met stress vergt mentale vaardigheden van de persoon, maar ook maatregelen vanuit de organisatie [1].

Vóór de inzet: competenties, sociale steun, zelfzorg

Inzetbaarheid begint bij de psychologische selectie en het

opleidingstraject. Mentale vaardigheden zoals coping, zelfvertrouwen, zelfspraak, reflectie, doelen stellen en visualiseren komen hier aan bod. Maar de belangrijkste basis voor omgaan met stress is de samenhang van de groep, sociale steun en een buddy-systeem [3,4]. Militairen leren vanaf het begin dat ze onderdeel zijn van een systeem, van een groep, waarop ze volledig moeten kunnen vertrouwen. Sociale steun is een van de belangrijkste buffers tegen het ontwikkelen van psychosociale problemen. Een buddy-systeem helpt om elkaar steun te bieden, veerkrachtig te blijven en stress te reguleren [3].

Voorafgaand aan de inzet is het belangrijk dat militairen weten wat hun opdracht is, wat ze kunnen verwachten en hoe ze dit moeten aanpakken. Realistische scenario's door nemen geeft controle en biedt mentale voorbereiding [4]. Daarnaast is zelfzorg van essentieel belang. Voldoende slaap, beweging, ontspanning en gezonde voeding zorgen zowel fysiek als mentaal voor een goede basis [5].

Tijdens de inzet: stresssignalering en stressmanagement

Terugvallen op je kennis en vaardigheden, zogeheten *skills and drills*, zelfvertrouwen en het werken in een team is stressregulerend [1,6]. Hetzelfde geldt voor taakrotatie, afwisseling van belastende en minder belastende werkzaamheden, het nemen van voldoende pauzes, hersteltijd

en ruimte voor zelfzorg. Humor kan zorgen voor ontlasting en relativering [7].

De leidinggevende is een essentiële functionaris bij stressmanagement. Teams met een competente leidinggevende ervaren minder stress en houden minder klachten over na een periode werken onder stressvolle omstandigheden [3,5]. Indien nodig moet een leidinggevende medewerkers op directe wijze beschermen voor overschrijding van hun grenzen. De meeste mensen herstellen snel door rust en hersteltijd [8]. Dit betekent dat de militair deze hersteltijd geboden wordt en tegelijkertijd dichtbij de eenheid blijft. Vertrouwen uitspreken in dit herstel spreekt de veerkracht van de persoon aan [9]. Tijdige signalering kan alleen door goede monitoring door leidinggevende en naaste collega's. Hoe sneller iemand de nodige hersteltijd of steun krijgt, hoe minder impact de stress heeft op de inzetbaarheid op de lange termijn [3].

Na de inzet: operationele debriefing, collegiale steun, getrapte professionele nazorg

Operationele debriefing biedt de mogelijkheid een gezamenlijk beeld van de gebeurtenis of periode te vormen, verbeterpunten te delen en concrete actie daaraan te verbinden, zonder zich te richten op emoties of psychische belasting [10]. Daarnaast houden collegiale netwerkers opvanggesprekken. Psycho-educatie zorgt ervoor dat medewerkers leren over normale reacties na stress en bij wie ze terecht kunnen [10].

Leden van een collegiaal netwerk bieden militairen ondersteuning na potentieel schokkende gebeurtenissen, zoals beschreven in de Richtlijn Psychosociale Ondersteuning Geüniformeerden [11]. Ook hierin speelt de sociale component, steun bij naaste collega's, een belangrijke rol [12]. Een collegiaal netwerker kent het werk, weet wat de impact van de omstandigheden kan zijn en vindt daardoor goede aansluiting.

Om lid te worden van een collegiaal netwerk volgt de collega een aparte nuldelijns collegiaal ondersteuners opleiding, verzorgd door gespecialiseerde trainers en psychologen. Het *Trauma Risk Management* (TRiM) model, een op wetenschap gebaseerde werkwijze voor *peer support*, staat hierin centraal [13].

De professionele zorg- en hulpverlening werkt volgens een getrappt systeem, het zogenaamde 'Kringenmodel' [14]. In de nuldelijn betreft dat de collega/buddy, thuisfront, leidinggevende, collegiaal netwerker en geestelijk verzorger. De eerstelijns bestaat uit de (militair) (bedrijfs-)arts en bedrijfsmaatschappelijk werker en de tweedelijns is de psycholoog, psychiater of andere specialist. Professionele hulp kan tijdig ingeschakeld worden, ieder binnen de eigen expertise, en daar waar nodig en passend ook voor het thuisfront.

Samengevat: Stressmanagement is een taak van persoon én organisatie. Individuele vaardigheden en organisatorische maatregelen voor, tijdens en na mentaal zware omstandigheden voorkomen psychosociale arbeidsbelasting en vergroten de inzetbaarheid van medewerkers.

OVER DE EXPERTS

Pleuni Corton

Stafpsycholoog/senior adviseur bij de Koninklijke Marechaussee (KMar), tevens landelijk coördinator van de Collegiale Ondersteunings Groep (COG) van de KMar.

Rianneke van der Gaag

Klinisch Psycholoog/Psychotherapeut, Hoofd Regiocentrum Zuid bij de Militaire Geestelijke Gezondheidszorg en bestuurslid bij NtVP.

REFERENTIES

1. Brooks, S.K., et al. (2018). *British Medical Bulletin*, 1-10.
2. Shahsavarani, A.M., et al. (2015). *International Journal of Medical Reviews*, 2, 230-41.
3. Greenberg N. & Tracy, D. (2020). *BMJ Leader*, 4, 101-2.
4. Brooks, S.K., et al. (2017). *Journal of Mental Health*, 16, 373-84.
5. Adler, A.B., et al. (2017). *Military Medicine*, 182, 1669-76.
6. Delahajj, R., et al. (2006). Stress training and the new military environment. *Human Dimensions in Military Operations – Military Leaders' Strategies for Addressing Stress and Psychological Support*, 17A-1 – 17A-10.
7. Sliter, M., et al. (2014). *Journal of Organizational Behavior*, 35, 257-72.
8. Dunn, R., et al. (2015) *Occupational Health Work*, 12, 17-21.
9. Harrison, J., et al. (2008) *Journal of the Royal Army Medical Corps*, 154, 109-13
10. ARQ Impact Kenniscentrum (2020). Een groepsopvang! Wat nu? Verkregen van www.impact-kenniscentrum.nl/sites/default/files/domain-26/documents/groepsopvang_wat_nu-26-1545387859116579962.pdf, 29-4-2021.
11. ARQ Impact Kenniscentrum (2014). Multidisciplinaire Richtlijn psychosociale hulp bij rampen en crises. Verkregen van www.impact-kenniscentrum.nl/sites/default/files/domain-26/documents/richtlijn-psh-26-1433751010381977863.pdf, 10-5-2021.
12. Greenberg, N., et al. (2003). *Journal of Mental Health*, 12, 565-73.
13. Greenberg, N., et al. (2005) *Journal of Royal Naval Medical Services*, 91(1), 26-31.
14. Gersons, B.P.R., et al. (2006). *Militaire Spectator*, 4, 168-75.

Kind van de vrijheid

Negen verhalen
van toen en nu

29-03-2020

24-10-2021